

ΒΑΣΙΛΗΣ ΚΑΤΣΑΡΟΣ

Ἀνέκδοτο σημείωμα γιὰ τὸν κτήτορα τῆς Μονῆς
τῆς Παναγίας τῆς Ἀχειροποιήτου τοῦ Παγγαίου:
τὸ πρόβλημα τῆς ἱστορικῆς παρουσίας τοῦ ὁσίου Γερμανοῦ,
τῆς ἀρχαιότητος τῆς μονῆς καὶ τῶν σχέσεών της
μὲ τὴ Μακεδονικὴ δυναστεία

Résumé: *A la fin du manuscrit D 309 (Sofia) provenant de la bibliothèque du monastère de la Vierge Acheiropoietos du Pangée, une note a été sauvée concernant une étude autour du fondateur du monastère, St. Germain.*

Dans cette étude sont présentés le texte et les problèmes relatifs à l'oeuvre et la vie du fondateur du monastère. L'auteur soutient que St. Germain était proche de la cour de Byzance sous l'empereur Vasilios I et qu'il a servi au projet de christianisation de Slaves. Lors d'une de ses mission, d'après la tradition orale du monastère, St. Germain serait mort loin de ce monastère qu'il avait fondé. Il a été enterré sur la place de l'église de Saint Germain de Prespa. Vasilios II Voulgaroktonos afin d'honorer l'oeuvre de St. Germain dans le domaine de la politique étrangère de Byzance, s'est chargé de l'organisation architecturale de son monastère et de l'endroit où il a été enterré. Là il a fondé une petite église, vers 1006 [=1016?]; cette date nous la trouvons indiquée sous une inscription de 1743. St. Germain est représenté sur une fresque du 12ème siècle dans une petite niche de l'église.

Στὰ τελευταῖα φύλλα τοῦ χειρογράφου, πού ἔχει τίτλο “Βρεβεῖον τῆς σεβασμίας καὶ πατριαρχικῆς <μονῆς> τῆς πανυπερδόξου δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου - Κωσινιτζιωτίσης”¹ καὶ βρίσκεται σήμερα στὸ ἐρευνητικὸ Κέντρο Σλαβο-Βυζαντινῶν Ἑρευνῶν Ivan Dujčev τῆς Σόφιας μὲ ἀριθ. 309², μᾶς παραδίδεται σημείωμα τὸ ὁποῖο συνδέεται ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενόν του ἀναπόσπαστα μὲ τὸ πρόσωπο τοῦ ἱδρυτῆ τῆς μονῆς ὁσίου Γερμανοῦ (εἰκ. 1, 2, 3).

Τὸ χειρόγραφο πού μᾶς ἀπασχολεῖ, χωρὶς ἀριθμὸ στῆ Μονή, εἶναι τὸ ἀναφερόμενο ἀπὸ τὸν Ἀθ. Παπαδόπουλο - Κεραμέα³ καὶ ἀκολουθῶς ἀπὸ τὸν Ἀρχ. Δαμασκηνοῦ Μοσχόπουλο⁴ “Βρεβεῖον”, τὸ ὁποῖο μᾶς παραδίδει τὸ γνωστὸ σημείωμα γιὰ τὴ σφαγὴ τῶν μοναχῶν τοῦ 1507⁵.

1. Βρεβῖον, ἀπὸ τὸ λατιν. brevium, εἶναι ὁ κώδικας ὅπου ὁ ἐκάστοτε ἐκκλησιάρχης ἐγγράφει βραχέα χρονικά ἢ ὀνόματα προθέσεως εἰς μνημόσυνον”, βλ. Διακόνου Χρυσοστόμου Γ. Φλωρεντή, *Βραβεῖον τῆς ἱερᾶς μονῆς Ἀγ. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου Πάτμου*, Ἀθήνα 1980, σ. ιγ’.

2. Πὰ τὸ χφ βλ. σύντομη περιγραφή στὸ διδλίο τῶν Α. Džurova - V. Atsalos - V. Katsaros - Kr. Stančev, *Checklist de la collection de manuscrits grecs conservée au Centre de Recherches Slavo-Byzantines “Ivan Dujčev” auprès de l’Université “St. Clément d’Ohrid” de Sofia [publications du programme de la Coopération entre le Centre “Ivan Dujčev” de l’Université “St. Clément d’Ohrid” de Sofia et l’Université Aristote de Thessalonique-3]*, Θεσσαλονίκη 1994, σσ. 38, 67.

3. Βλ. Ἀθ. Παπαδόπουλο-Κεραμέως, «Ἐκθεσις Παλαιογραφικῶν καὶ φιλολογικῶν ἐρευνῶν ἐν Ἑλλάκι καὶ Μακεδονίᾳ, γενομένων κατὰ τὸ ἔτος 1885 διὰ τὴν “Μαυρογορδᾶτειον διδλιοθήκην”», *ΕΦΣΚ*, Παράρτημα τοῦ ΙΖ’ τόμου, Κωνσταντινούπολις 1886, σ. 14, σημ. 1.

4. Βλ. Ἀ(ρχιμανδρίτη) Δ(αμασκηνοῦ) Μ(οσχόπουλου), *Ἡ Ἱερὰ Μονὴ τῆς Εἰκοσιφοινίσσης μετὰ τῶν σχετικῶν πρὸς τὰ περὶ αὐτῆς πόλεων καὶ χωρῶν. Μελέτη τοπογραφικὴ καὶ ἱστορικὴ*, Κωνσταντινούπολις 1896, σ. 37.

5. Στὸ φ. 34^α διαβάσουμε: “Ἐτους ζιε’ ἦλθε μεγάλη καὶ ἄωρος συμφορὰ. Εἰς τὸ ἅγιον μοναστήριον καὶ ἐκοψαν τοὺς

Πρόκειται όμως για ένα χειρόγραφο του 17ου αἰ. που μεταφέρει στο περιεχόμενό του πολλά από τὰ ἀρχαιότερα μνημονεύμενα ὀνόματα, τοποθετημένα κατὰ περιοχές προέλευσης⁶. Ἐτσι

καλογέρους καὶ ἐκροσεύσαν καὶ τὸ μοναστήριον. Ἐν μηνὶ Αὐγούστῳ κἔ ταῦτοι οἱ μοναχοὶ. Μαξίμου ἱερομονάχου..." καὶ ἔπονται τὰ ὀνόματα τῶν σφαγιασθέντων μοναχῶν τὸ ἔτος 1507 ἀπὸ τοὺς Τούρκους.

6. Στὸ φ. 37 στίχ. 9, στὸ περιθώριο, σημειώνεται σταυρὸς καὶ ἐνδείξη "σαμάτιον ὄρος" καὶ ἀκολουθοῦν: φ. 37^v: "Πσομίστα", φ. 38: "αἱ σέρραις", φ. 40: "Κορομήστα", φ. 41: "Κούτζι", φ. 42^v: "ὄρλιανος", φ. 43^v: "Βέρια", φ. 44: "ἀσώματος Βερίας", "μαντιλοχώρι", φ. 45: "ἔζιχνα", φ. 47: "Ξελιάχοβα", φ. 47^v: "Θολός", φ. 48: "λοχτίτσα", "λοκοβίστα", "ἐράχοβα", φ. 49: "ἔξεβα", φ. 49^v: "Τοστόμπου", φ. 50: "δραβίκη", φ. 50^v: "μνούχου", "ραδολίδου", φ. 51: "Τιδομίστα", φ. 51^v: "Σέμαλτου", φ. 52: "Δοξόπου", φ. 52^v: "Ραδολίδου", φ. 53: "αγρίδη", "σκριζωβα", φ. 53^v: "ἀγία ἀνα(στα)σιά", "Τροβίστα", "ζουλί", "μούτζιστα", φ. 54: "μέριανη", "ἀπιδές", "Τζάνω", "Κάτω οὐσκα", φ. 54^v: "χωροβίστα", "μαντίζη", φ. 55: "δράτζωδο", "ἀρχιστράτηγος", φ. 55^v: "ἀγρίδη", φ. 56: "ἀτζίστα", φ. 58: "δῖτατζίστα", "Ἰνιοσή", φ. 58^v: "χορομίστα", φ. 59: "Τερεπιανή", φ. 60: "Γκάρτανη", φ. 60^v: "Λόκνιτζα", "Ορφάνη", φ. 61: "Ποδογόριανη", φ. 61^v: "δράμα", φ. 64: "ἀρχιστράτηγος", φ. 64^v: "λεμπάχοδο", "πρησότηζιανη", φ. 65: "Πλέβιτζα", φ. 65^v: "νεοχώρι", "δισωτζιανη", φ. 66: "δοκάλου", φ. 66^v: "καλαμπάνη", φ. 67: "Ξευγαστοῦ", "κορτζή", φ. 67^v: "Πράδη", φ. 68: "Χ(ριστο)ύπολις", φ. 68^v: "Παλαοχώρι", "δρανώκαστρο", φ. 69^v: "αἰκήσιανη", φ. 70^v: "βοδόδοστα", φ. 71^v: "σκαλδοχώρι", φ. 72: "Κωστένιανη", "Τοσορώμπου", φ. 72^v: "μπεδίγωστη", "κορίστιανη", φ. 73^v: "Δοξάτου", φ. 74: "Εμπώριανη", φ. 75: "μιοσιανός", φ. 75^v: "Βοδόγοστα", φ. 76^v: "χωρίον χωτολίδου", φ. 77: "χωρίον διναρίου", "χωρίον νεβόλιον", φ. 77^v: "Τουρκοχώρι", "μπόριανη", φ. 78: "χωρίον Κοδοῦνιανη", "ἐλευθερόπουλι", φ. 79: "ἡχώρα περιθεορίου", φ. 81^v: "Κωνσταντινούπολι", φ. 82: "ανδριανούπολι", "ἡράκλια", φ. 82^v: "Γαλλατάς", "αἶνος", φ. 83: "Κάστρου μάκρη", "Θάσω Καληράχι", φ. 84: "Θεολόγι", φ. 84^v: "Χαζαδίτη", "Κάστρου αἱ σέρῶ", φ. 85^v: "ἡλιόκαλ(η)", φ. 87^v: "κάστρο αιδερόκάστρο", φ. 88: "σοκάλον", "Ξυροπίγαδο", "ἀπάνου οὐσκα", φ. 88^v: "Τό πόλιανη", "θερνάρου", φ. 89: "Καλάδενδρα", "νευροκόπος", φ. 90: "Τερεβίστη", "χωρίον μπάνιτζα", φ. 90^v: "ἀπάνω θροντοῦ", φ. 91: "χωρίον Τερλύση", φ. 92^v: "χωρίον Τέσθον", φ. 93: "χωρίον ζούρνοδω", "κάτο θροντοῦ", φ. 93^v: "χωρίον στάρτζιστα", φ. 94: "χωρίον Κορλούκοβα", φ. 94^v: "οδραβία", φ. 95: "Καλαπόδι", "μεσόμιστα", φ. 95^v: "κάστρου μελενίκος", φ. 96^v: "Θεσσαλονίκη", φ. 97: "ἀνδριανόπολι", "Ράσολω", φ. 97^v: "Ζάκιθω", "Ιωάννινα", "Καστοριά", φ. 98: "Εὐρίπου", "μοθώνη", φ. 98^v: "μορέα κάστρο ἀρχαδίας", "δρίστρια", φ. 99: "Κυριάτζιανη", "τοῦ Προδρόμου", "Καβάλα νεόκαστρου", φ. 100: "Οὐγγροδλαχία", φ. 101: "Φαριμώσι", φ. 101^v: "ουτζιάδα", φ. 102^v: "Μολδοβλαχία", φ. 103: "χωρίον Γριτζιάνου", φ. 104: "Ὁ σερεῶν μητροπολίται καὶ οἱ γονεῖς καὶ καλόγεροι αὐτοῦ", φ. 104^v: "χωρίον τό πόλκανη", φ. 105: "Ὁ λαχία", "Φλότζι", φ. 105^v: "μπυτέστη", "μπουκορέστη", φ. 106: "χωρίον βόλογκος", φ. 106^v: "Βοδόδοστα", φ. 107: "Μιμπόμπιανη", "χωρίον ἀτζίστα", φ. 108: "ἀτζίστα", φ. 108^v: "Κωνσταντινούπολις", φ. 109: "χωρίον μοναστήρι", φ. 109^v: "Φιλίππου", φ. 110: "σέρραις", "χωρίον κορλόκουδα", φ. 110^v: "χωρίων ἀτζίστα", "χωρίον Τερνίτζιανη", φ. 111: "χωρίον Πρισότηζιανη", "Κουρίστιανη", φ. 111^v: "χωρίον Προσότηζιανη", φ. 112: "Βάρνα", "χωρίον δουτζίστα", φ. 112^v: "χωρίων περιθεορίων", "χωρίων Τερδέσιανη", φ. 113: "χωρίων στραβίχη", φ. 114: "Μελενίκος", φ. 114^v: "Ξάνθη", "ὄχρυδων". Τὸ κείμενο σταματᾷ στὸ φ. 114^v. Στὸ φ. 115, ἀπὸ ἄλλο χερί γράφεται: "ἀπὸ χορίον Ραδολύβος", καὶ ἀκολουθοῦν ἑφτά ὀνόματα. Στὸ φ. 115^v ὑπάρχει τὸ ἑξῆς σημείωμα:

Ἐπει ἐτους +ζσις σεπτεμ(βρίου ΙΖ)

+ ὁ τομιοῦταως κ(καὶ) ευγενέστατος ἀρχ(ων) κύρ

βλάτος ἰδς τοῦ παςκάλοι ἐκ κάστρων

δράμας ἐπροσίλοσεν ἕναν κοίλοινον

ἡγ(ουν) ἀσιμόκουπον εἰς τὴν ἀγίαν μονήν

τῆς κοσυνίτζου να εὐήρξκαται κ(αὶ) αὐτοί

ἡ ασιμοκουπα μετὰ καυκοία τῶν

κτοιτόρων τῆς αγίας μωνῆς ταύτης

+ δικαῖος Βιτάλοιος προηγούμενος σάβδας ἱερομό(ναχος)

ξενοφον δαθῆδ ρόμανος

ιερομόναχος

γεώργιος ἱερομόναχος κοκαντείου ἱερομονάχου-

Στὸ φ. 116 ἀναγράφονται λίγα ὀνόματα σθημένα καὶ ἡ χρονολογία 7217 (1509). Στὸ φ. 116^v ἀναγράφονται διάφορα ὀνόματα. Στὸ φ. 117 ἐπανερχεται ἡ α' γραφὴ τοῦ χειρογράφου καὶ σημειώνονται: "τῆς Βλαχομ(ε)θωγεναιάς", "λεχίας". Στὸ φ. 117^v παρατηροῦμε τὸ τέλος τῆς γραφῆς τῶν ὀνομάτων ἀπὸ τὸν κύριο γραφέα τοῦ χειρογράφου. Στὸ φ. 118 ἀναγνωρίζεται τὸ χερί τοῦ γραφέα τοῦ φ. 115^v, ἐνῶ στὸ φ. 118^v περιέχεται, κάτω ἀπὸ τὴν ἀναγραφὴν "χωρίων πλέθνον" "Θεοδώρα, μαρούδα", τὸ κείμενο τοῦ σημειώματος πού ἐκδίδουμε ἐδῶ.

στὸ φ. 3 π.χ. διαβάσουμε: “Στεφάνου τοῦ Οὕρεση καὶ Σιμωνίδος, Μακαρίου ἀρχιερέως...” κτλ.⁷ Αὐτὴ ἡ διαχρονικὴ καὶ τοπογραφικὴ στρωματογραφία καθιστᾷ πολὺτιμο τὸν κατάλογο τῶν ὀνομάτων τοῦ Βρεβείου, δηλώνοντας παράλληλα καὶ μιὰ κοινωνικὴ διαστρωμάτωση τῶν ἀναφερομένων μοναχῶν, ἱερέων καὶ κοσμικῶν, ποὺ θὰ μπορούσαν ν’ ἀποτελέσουν τὴ δόση ἐνὸς ἀπέραντου προσωπογραφικοῦ λεξικοῦ, καὶ ἐνὸς καταλόγου τοπωνυμίων τῆς περιοχῆς καὶ τῆς ἐμβέλειας τοῦ μοναστηριοῦ.

Τὸ κείμενο τοῦ σημειώματος ποὺ μᾶς ἀπασχολεῖ καταλαμβάνει τὰ φφ. 118^v καὶ 119 τοῦ χειρογράφου⁸. Τὸ σημειώμα μας ἔχει ὡς ἑξῆς:

1. Ἐν ἔτει σωτ(ηρί)ῳ αῶλδ: ^ϥ κατὰ μῆνα Ἰούνιον, ἡ ταπεινότης ἡ ἐμὴ μετὰ τοῦ ἀγαπητοῦ αὐτῆς ἐν Χ(ριστ)ῳ ἀδελφοῦ πανερωτάτου μητροπολίτου ἀγίου Δράμας κυρίου κ(υρί)ου Γερμανοῦ, καὶ τοῦ θεοφλεσιτάτου ἐπισκόπου Ἐλευθεριπόλεως κυρίου κ(υρί)ου
5. Ἀνθίμου παρεγένετο ἐν τῇδε τῇ Ἱερᾷ καὶ σεβασμίᾳ μονῇ τῆς ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θ(εοτόκ)ου, καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας τῆς ἐπιλεγομένης Εἰκοσιφοινίσσης, εὐλαδεῖα τῶν πρὸς αὐτήν, Ἱερὸν ἀρχιερατικὸν συλλεΐτουργον ποιησαμένη καὶ ἔρευναν οὐ μικρὰν περὶ τε τῆς ἀρχαιότητος τῆς Ἱερᾶς
10. ταύτης μονῆς, καὶ τῆς γνώσεως τῶν χρόνων ἐκεῖν(ων), καθ’ οὓς ὁ ἀναχωρητὴς ἐκεῖνος ὅσιος Γερμανὸς τὰ πρῶτα αὐτῆς θεμέλια ἐπήξατο· ἀλλ’ οὐδὲν εὕρομεν τού(του) μνημόσυνον ἐν γραφῇ, χρονολογουμένου τοῦ ἀρχαιότερου αὐτῆς πατριαρχικοῦ σιγγιλιώδους ἐν Μεμβράναις γράμματος
15. χρόνους τρακοσίους ἐξήκοντα, ἐπὶ τῆς πατριαρχείας τοῦ αἰοδίδιμου Συμεῶνος ἐκδοθέντος, η^ον πατριάρχου μετὰ τὸν σοφώτατον Γεννάδιον τὸν Σχολάριον χρηματίσαντος μετὰ τὸ .. ιη^ον ἔτος ἐπὶ τῆς ἀλώσεως, καὶ ἀρχαιότερον τούτου

7. Εἶναι προφανὲς ὅτι τὸ χειρόγραφο δρέβιο ἀντιγράφει παλαιότερο ὕλικό, δὲν ἀποκλείεται μάλιστα ὕλικό προερχόμενο καὶ ἀπὸ τῆ γειτονικῆς μονῆ τοῦ Τιμίου Προδρόμου Σερρών, ὅπου ἡ παρουσία μελῶν τοῦ οἴκου τῶν Σέρρων ἡγεμόνων εἶναι ἰδιαίτερα αἰσθητὴ, ἢ ἀκόμη καὶ λανθάνον σήμερα ὕλικό, προερχόμενο ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς Δράμας. Γιὰ μιὰ τέτοια πιθανότητα βλ. καὶ Μαγδαληνὴ Παρχαρίδου, “Συμβολὴ στὴ μελέτῃ τῆς περιόδου τῆς Σερβοκρατίας στὴν περιοχὴ τῆς Δράμας (1344/45-1371) - Ο Καίσαρας Βοϊχνας”, Πρακτικὰ ἸΓ^α Πανελληνίου Ἱστορικοῦ Συνεδρίου (29-31 Μαΐου 1992), Θεσσαλονίκη 1993, σσ. 181-211, κυρίως σ. 197 κ.ε.

8. Στὸ φ. 119 συνυπάρχει κι ἓνα ἀκόμα σημείωμα γραμμένο ἀπὸ 6^ο χέρι, ποὺ χρονολογεῖται στὸ 1721. Τὸ κείμενό του εἶναι τὸ ἀκόλουθο:

+ Ἐπαρχία νεοχωρίῳ κ(αί) φαναρίου
χωρίων μπογγωδήτσα ἐγραφήκεν ὁ κύρ
πολήζως τοὺς γονέος του να γανόνει τοῦ
μοναστηρίου τα καζάνηα δια ψηχηκὴν του σω
τηρίαν. +πολήζω γ(ονέων) Θεωνά μοναχοῦ.
σῆρμω. Πανταζή. Χρησαφίνα.

- φ.1. τοῦ ἐγγράφου μὴ εὐρόντες, με λύπην ἡμῶν ἐμείναμεν
ἐν τῷ σκότει τῆς ἀγνωστίας περὶ τῶν κατὰ τὴν Ἱερὰν
αὐτὴν
μονὴν ἀρχαιοτέρων· γέγραπται δὲ ταῦτα ἐν τῷ παρόντι
εἰς ἔνδειξιν καὶ γνῶσιν τῶν μεταγενεστέρων. Κεχειρο-
5. τόνηκε δὲ ἡ ταπεινότης ἡ ἐμὴ τῇ τοῦ Παναγίου πν(εύμα)
τος χά(ριτι)
εἰς Ἱεροδιάκονον, κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς, τὸν
μοναχὸν Ἡσαΐαν, ὑποτακτικὸν τοῦ ἐν μοναχοῖς γέροντος
ἀγιωτάτου κυροῦ Μητροφάνους, ἡγουμονεύοντος τὸ δεύ-
τερον τοῦ
πανοσιωτάτου κυροῦ ΧατζηΠολυκάρκου^{στ}: -
10. Ὁ Σερεῶν Γρηγόριος

Λίγα εἶναι τὰ σημεῖα ποὺ θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ σταθεῖ καὶ νὰ σχολιάσει στὸ κείμενο, κυρίως τὰ προσωπογραφικὰ δεδομένα τοῦ σημειώματος. Ὁ σχολιασμὸς αὐτὸς ἄλλωστε δὲν εἶναι τὸ κύριο πρόβλημα. Προέχει ἓνα ἄλλο ἐνδιαφέρον ζήτημα μετὰ δυὸ βασικὰ κατευθύνσεις: α) τὸν προβληματισμὸ γύρω ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα τῆς μονῆς⁹, ὅπως τὸν γνωρίζουμε ἀπὸ τὴν παλαιότερη σχετικὴ ἐπιστημονικὴ συζήτηση, κυρίως ἀνάμεσα στὸν Ἀγαθάγγελο Μάγνητα¹⁰ καὶ τὸν Σωφρόνιο Εὐστρατιάδην¹¹ καὶ β) τὸν προβληματισμὸ γύρω ἀπὸ τὸ πρόσωπο τοῦ ἰδρυτῆ τῆς μονῆς ὁσίου Γερμανοῦ¹². Στὴν οὐσία τὰ δύο προβλήματα εἶναι ἄρρηκτα δεμένα μεταξύ τους. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ σειρὰ ποὺ ἀκολουθεῖται γιὰ τὴν ἀντιμετώπισή τους δὲν ἔχει καὶ τόση σημασία.

Τὸ πρόβλημα Γερμανὸς δὲ φαίνεται νὰ ἀντιμετωπίστηκε μετὰ μιὰ σφαιρικότερη θεώρηση, ἀπ' ὅσο ξέρω, μέχρι σήμερα. Καθὼς τὸ τέλος τῆς ζωῆς του παραμένει σκοτεινὸ¹³ -τὸ σημείωμα ποὺ παραθέσαμε δηλώνει καθαρὰ αὐτὴ τὴν ἀμυχανία-, ἐπιτείνεται τὸ "μυστήριο" γύρω ἀπὸ τὴν διοπολιτεία τοῦ ἰδρυτῆ τῆς μονῆς. Ποιὸς ἦταν στὴν οὐσία ὁ Γερμανός; Τὰ ἐρωτηματικὰ πληθαίνουν, κυρίως ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι τὰ σχετικὰ στοιχεῖα εἶναι σκόρπια καὶ ἀποσπασματικά. Ἔτσι π.χ. μετὰ βάση τὸν ἀπλὸ συσχετισμὸ τοῦ ὀνόματος καὶ τοῦ χωριοῦ

9. Βλ. τώρα Ἀπ. Ἀθ. Γλαβίνα, "Τὸ μοναστήρι τῆς Εἰκοσιφοίνισσας (Ἱστορία - Ἐγγραφα - Βιβλιογραφία)", *ΕΕΘΣΠΘ*, Νέα σειρὰ: Τμ. Θεολογίας, τ. 2, ἀνάτυπο, Θεσσαλονίκη 1994, σ. 17 κ.ε.

10. Βλ. Ἀγαθαγγέλου Μητρ. Δράμας, *Γρηγόριος Παλαμᾶς* 3 (1919) 196.

11. Βλ. Σωφρονίου <Εὐστρατιάδου>, διδλοκρ. "Μητροπολίτου Δράμας Ἀγαθαγγέλου Μάγνητος, Εἰκοσιφοίνισσα Παγγαίου... Τύποις Μπετροπούλου - Καπρίνη, Δράμα, στὸ περιοδ. *Γρηγόριος Παλαμᾶς* 3 (1919) 92-100 καὶ κυρίως, σσ. 95-97. Πρὸς. Ἀγαθαγγέλου Μάγνητος, "Κρίσις διδλοκροῖας", *Γρηγόριος Παλαμᾶς* 3 (1919) 191-196, κυρίως σσ. 192-193.

12. Βλ. κυρίως I. Dujčev, "Une ambassade byzantine auprès des Serbes au IXe siècle", *ZRVI* 7 (1960) 60. Πρὸς. Dan. Stiernon, "Germano", *Bibliotheca Sanctorum* 6 (1965) 240-243.

13. Βλ. Ἀπ. Ἀθ. Γλαβίνα, "Ἐγκύκλιος τῆς μητροπόλεως Θεσσαλονίκης ὑπὲρ βοηθείας τῆς ἱερᾶς μονῆς Εἰκοσιφοίνισσας", *Μακεδονικά*, 21 (1981) 360· τοῦ ἰδίου, "Ἀνέκδοτα ἐγγραφα γιὰ τὸ μοναστήρι τῆς Εἰκοσιφοίνισσας", *ΕΕΘΣΠΘ* 29 (1988) 87· τοῦ ἰδίου, "Τὸ μοναστήρι τῆς Εἰκοσιφοίνισσας", ὁ.π., σσ. 17-18.

Γερμανός, τὴν ὅλη σχετική φιλολογία γιὰ τὴν “περίεργη”, ὅπως θὰ δοῦμε¹⁴, λατρεία πὺν ἀναπτύχθηκε στὴν ὁμώνυμη ἐκκλησία, ἔχει προταθεῖ προσφάτως - μὰ ὑπόθεση - ἔστω καὶ ἀτεκμηρίωτη ὅπως ἔχει διατυπωθεῖ- μήπως ὁ ὅσιος Γερμανός εἶναι θαμμένος στὸν ὁμώνυμο ναὸ τῆς Πρέσπας. Στὴ συνέχεια θὰ προσπαθήσουμε νὰ συντάξουμε τὰ στοιχεῖα καὶ προπαντὸς νὰ ἐλέγξουμε τὰ δεδομένα, γιὰ νὰ μπορέσουμε νὰ συνθέσουμε μὰ πὺν ὁλοκληρωμένη εἰκόνα τοῦ ὅλου προβλήματος. Θὰ μᾶς ἀπασχολήσουν λοιπὸν μὲ κριτικὸ τρόπο τὰ ἐπιμέρους προβλήματα, ὥστε νὰ μποροῦν νὰ ἀξιολογηθοῦν συνολικὰ ἢ καθ’ ἕκαστον τὰ διαθέσιμα στοιχεῖα.

1. Τὸ πρόβλημα Γερμανὸς στὴν ἐκκλησία τοῦ Ἀγίου Γερμανοῦ στὴν περιοχή τῶν Πρεσπῶν

Ὁ ναὸς τοῦ Ἀγίου Γερμανοῦ τῆς Γέρμανης εἶναι ἓνα μνημεῖο μὲ ἰδιαίτερη προβληματική¹⁵. Συνάπτεται δυτικὰ μὲ νεότερη ἐκκλησία, ἰδρυμένη στὰ 1882¹⁶. Σὲ τρία σημεία θὰ ἐπικεντρώσουμε τὴν προσοχή μας πὺν συνδέονται μὲ τὴν προβληματικὴ τοῦ θέματος πὺν μᾶς ἀπασχολεῖ:

α) *Στὶς μεταγενέστερες ἐπιγραφές*¹⁷: Πάνω ἀπὸ τὴν εἴσοδο τοῦ νάρθηκα στὸν ἀρχικὸ ναὸ, ὁ ὁποῖος ἐπικοινωνεῖ μὲ τὸ ἱερὸ τῆς νεότερης ἐκκλησίας, ὑπάρχει ἐπιγραφή τοῦ 1743 πὺν μεταφέρει μὰ χρονολογία 1006¹⁸ (εἰκ. 4, 5). Ἡ χρονολογία αὕτη θεωρήθηκε ὡς χρόνος κτίσεως τοῦ ναοῦ. Ἐπιγραφή τοῦ 1743 ὑπάρχει καὶ πάνω ἀπὸ τὴ θύρα εἰσόδου στὸ δυτικὸ τοῖχο τοῦ κυρίως ναοῦ, ἡ ὁποία ἀναφέρει τὰ τῆς ἱστορήσεως τοῦ ναοῦ¹⁹. Ἀπὸ τὶς δύο αὐτὲς ἐπιγραφές, ἡ πρώτη ἀναφέρει ὅτι ὁ ναὸς “Ἀνηκοδομίθη εἰς τὸν καιρὸν τοῦ ἀγίου /

14. Βλ. παρακάτω, σ. 239 κ.ε.

15. Πὰ τὸ μνημεῖο βλ. Στυλ. Μ. Πελεκανίδου, *Βυζαντινὰ καὶ μεταβυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Πρέσπας* [ἐκδ. ΕΜΣ, ΙΜΧΑ ἀριθ. 35], Θεσσαλονίκη 1960, σσ. 10-53. Νικ. Κ. Μουτσοπούλου, *Ἐκκλησίες τοῦ Νομοῦ Φλωρίνης* [ἐκδ. ΕΜΣ, ΙΜΧΑ ἀρ. 69], Θεσσαλονίκη 1964, σσ. 10-12. Τοῦ ἰδίου, “Byzantinische und Nachbyzantinische Baudenkmäler aus Klein-Prespa und aus Hl. German”, *Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher* 20 (1970) 31-49. [= Ν.Κ. Μουτσοπούλου, *Ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἀγίου Ἀχιλλείου στὴν Πρέσπα. Συμβολὴ στὴ μελέτη τῶν βυζαντινῶν μνημείων τῆς περιοχῆς*, τ. Α’, Θεσσαλονίκη 1989, ἀριθ. 4, σσ. 259-307 = Ν.Κ. Μουτσοπούλου, *Βυζαντινὰ ἄρθρα καὶ μελετήματα 1959-1989*. Ἀνάλεκτα Βλατάδων 51, Θεσσαλονίκη 1990, ἀριθ. 9, σσ. 275-323]. Δ. Εὐγενίδου - Ι. Κανονίδη - Θ. Παπαζώτου, *Τὰ μνημεῖα τῶν Πρεσπῶν*, Ἀθήνα 1991, σσ. 35-39.

16. Ὁ.π., σ. 35, σχέδιο (15) καὶ σ. 36.

17. Πὰ τὴν ἐπιγραφή βλ. P.N. Miljukov, “Христiанскiя древности западной Македонии”, *Izvestija Russkago Arheologičeskago Instituta v Konstaninopol*, τ. IV, Σόφια 1899, σσ. 54-55. J. Ivanov, *Bŭlgarskj Starini iz Makedonija*, Σόφια 1931, σσ. 60-61 (= ἀνατύπ. Βουλγαρικῆς Ἀκαδημίας Ἐπιστημῶν, Σόφια 1970). Γ.Α. Σωτηρίου, *Ἡμερολόγιον τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος*, 1926, σ. 158. Στυλ. Μ. Πελεκανίδου, *Βυζαντινὰ καὶ μεταβυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Πρέσπας*, σσ. 50-51, καὶ πίν. XV, 1,2, ὅπου καὶ φωτογραφίες τῶν ἐπιγραφῶν. Νικ. Κ. Μουτσοπούλου, “Byzantinische und Nachbyzantinische Baudenkmäler aus Klein-Prespa und aus Hl. German”, ὅπ., σσ. 46-48 καὶ πίν. 40, 41, ὅπου δημοσιεύονται σχέδια τῶν ἐπιγραφῶν - πρβλ. τοῦ ἰδίου, *Συμβολὴ στὴ μορφολογία τῆς ἐλληνικῆς γραφῆς. Λεῖψωμα βυζαντινῶν καὶ μεταβυζαντινῶν ἐπιγραφῶν*, Θεσσαλονίκη 1977, ἀριθ. 388, 389. Δ. Εὐγενίδου - Ι. Κανονίδη - Θ. Παπαζώτου, *Τὰ μνημεῖα τῶν Πρεσπῶν*, ὅ.π., σ. 36.

18. Τὸ ἔτος ἰδρύσεως 1006 γράφει ὁ Πελεκανίδης “εἶναι κατὰ παράδοσιν, ἀναιρούμενον καὶ ὑπὸ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς μορφῆς τοῦ ναοῦ καὶ ὑπὸ τῆς τεχντροπίας τῶν συγχρόνων αὐτῷ τοιχογραφῶν” (*Βυζαντινὰ καὶ μεταβυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Πρέσπας*, ὅ.π., σ. 52). Ἀντιθέτως ὁ Μουτσοπούλος θεωρεῖ ὅτι ἡ χρονολογία ἀποδίδει τὴν πραγματικὴ χρονολόγηση τοῦ μνημείου (βλ. Ν.Κ. Μουτσοπούλου, *Ἐκκλησίες τῆς Καστοριάς 9ος-11ος αἰῶνας*, Θεσσαλονίκη 1992, σσ. 69 καὶ 226 κ.α.)

19. Ὁ Πελεκανίδης ἀμφοσθεῖται ὅτι ὁ Ιβανὸν ἐπισκέφτηκε τὸ μνημεῖο καὶ εἶδε ἐπιγραφή (βλ. *Βυζαντινὰ καὶ μεταβυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Πρέσπας*, ὅ.π., σσ. 50-51 σημ. 122).

Γερμανοῦ, πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως”²⁰, ἐνῶ ἡ δεύτερη ὅτι “ἀνιστορήθη ὁ ναὸς τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Γερμανοῦ, πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως” (εἰκ. 6, 7).

6) Στὴν ἐπιτύμβια πλάκα σὲ ὑποτιθέμενο τάφο τῶν γονέων τοῦ Σαμουήλ: Στὸ χῶρο πού σκάφτηκε γιὰ νὰ κτιστεῖ ἡ νέα ἐκκλησία οἱ χωρικοὶ βρῆκαν -ὄχι τὸ 1888²¹ ἀλλὰ τὸ 1882²²- μιὰ πλάκα πού ἀναφέρει τὰ ὀνόματα τῶν γονέων τοῦ τσάρου τῶν Βουλγάρων Σαμουήλ²³ καὶ μνημονεύει τὸν ἀδελφό του μὲ χρονολογία 992/993²⁴. Περιέργη ἱστορία μὲ πολλὰ μυθολογικὰ στοιχεῖα χαρακτηρίζεται ἡ ὅλη ὑπόθεση τοῦ εὐρήματος ἀπὸ τὸν Πελεκανίδη²⁵, ἀλλὰ δὲν μπορεῖ κανεὶς ν’ ἀμφισβητήσει τὶς ἐπιστημονικὲς συζητήσεις γύρω ἀπὸ τὸ θέμα ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Uspenskiĭ (1889)²⁶ ἕως τὴν ἐμφάνιση τοῦ δημοσιεύματος τῆς Ćorović - Ljubinković (1971)²⁷.

γ) Στὸν τάφο τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ ναοῦ: Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναοῦ ὑπάρχει ταφόσχημη κατασκευὴ στὴν ὁποία πιστεύεται κατὰ παράδοση ὅτι εἶναι θαμμένος ὁ ἅγιος Γερμανός²⁸, ἐνῶ στὸ χῶρο τοῦ νάρθηκα ὑπάρχει ἐπίσης δεύτερη ταφή²⁹.

Ἡ παρουσία τῶν ἐπιγραφῶν τοῦ 18ου αἰ. στὸ ναὸ τοῦ Ἀγ. Γερμανοῦ πιστοποιεῖ τὸ γεγονός ὅτι τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ἡ σύγχυση τῶν πραγμάτων εἶχε συγκεκριμενοποιηθεῖ. Ἡ ἐπιτύμβια πλάκα μὲ τὴ βουλγαρικὴ ἐπιγραφή ἐπιτείνει τὴ σύγχυση, ἐπειδὴ δέ βρέθηκε in situ σὲ κάποιο σταθερὸ σημεῖο τοῦ ναοῦ, ἔστω κι ἂν προέρχεται ἀπὸ τὸ “περιβάλλον” τοῦ ὑπάρχοντος μνημείου, τοῦ ὁποίου δὲ γνωρίζουμε τὶς προϋπάρχουσες φάσεις. Ἔτσι καὶ ὁ

20. Γιὰ τὸν πατριάρχη βλ. Ἀπ. Ἀθ. Γλαβίνα, “Ἐγκύκλιος τῆς μητροπόλεως Θεσσαλονίκης”, ὅ.π., σ. 360 σημ. 2.

21. Ὅπως σημειώνει λανθασμένα ὁ J. Ivanov, ὅ.π., σ. 23.

22. Ὅπως ὀρθά διορθώνει ὁ Ν.Κ. Μουσοπούλου, “Byzantinische und Nachbyzantinische Baudenkmäler aus Kleinasien und aus H. German”, ὅ.π., σ. 34 καὶ σημ. 62. Πρβλ. Δ. Εὐγενίδου - Ι. Κανονίδη - Θ. Παπαζώτου, *Τὰ μνημεῖα τῶν Πρεσπῶν*, ὅ.π., σσ. 35-36.

23. Βλ. Ph. Malingoudis, *Die mittelalterlichen kyrillischen Inschriften der Hämus-Halbinsel. Teil I. Die bulgarischen Inschriften*. [Association Hellénique d’Études Slaves -3], Θεσσαλονίκη 1979, σσ. 39-42 (VI), ὅπου καὶ βιβλιογραφία γιὰ τὶς παλαιότερες δημοσιεύσεις τῆς ἐπιγραφῆς (σ. 39) καὶ διάφορα προσωπογραφικὰ σχόλια (σσ. 40-42). Βλ. ἐπίσης Ν.Κ. Μουσοπούλου, *Ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἀγίου Ἀχιλλεῖου στὴν Πρέσπα*, ὅ.π., τ. Β’, σ. 585 σημ. 10 τοῦ ἴδιου, “Τὰ μνημεῖα τῶν Πρεσπῶν”, ἐνθετο ἀφιέρωμα *Ἑπτὰ Ἡμέρες* τῆς ἐφημ. *Ἡ Καθημερινή* (Κυριακὴ 9 Ἰανουαρίου 1994, σ. 10), ὅπου καὶ μετάφραση τοῦ κειμένου τῆς ἐπιγραφῆς στὴ Νέα Ἑλληνικὴ.

24. Βλ. Ph. Malingoudis, ὅ.π., σ. 42.

25. Βλ. Στ. Μ. Πελεκανίδου, *Βυζαντινὰ καὶ μεταβυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Πρέσπας*, ὅ.π., σσ. 52-53 καὶ σημ. 123-124. Πρβλ. Ν.Κ. Μουσοπούλου, *Ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἀγίου Ἀχιλλεῖου στὴν Πρέσπα*, ὅ.π., τ. Β’, ὅ.π., σσ. 798-799.

26. J. Ivanov, *Bulgarski Starini iz Makedonija*, ὅ.π., σ. 23.

27. Βλ. Mirjana Ćorović-Ljubinković, *Značenje na arheološkim podatoči od dvete prespanski Ćrkvi od vreme na Samoilu. Iliada Godini od Vostanjenje na Komitopolite i Sozdavanje na Samoilovata Drzava*, Σκόπια 1971, σσ. 233-239.

28. Βλ. Στυλ. Μ. Πελεκανίδου, *Βυζαντινὰ καὶ μεταβυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Πρέσπας*, ὅ.π., σ. 10. Πρβλ. Ν.Κ. Μουσοπούλου, *Τὰ μνημεῖα τῶν Πρεσπῶν*, ὅ.π., σσ. 10-12.

29. Ὁ.π., σ. 11: “Ὁ τάφος αὐτὸς πρέπει, κατὰ τὴν ἀποψή μου, νὰ βρίσκεται στὴν ἐσωτερικὴ ΒΔ γωνία τοῦ νάρθηκα”. Τὴν πραγματικὴ κατάσταση στὴν ἐκκλησία τοῦ Ἀγίου Γερμανοῦ θὰ μπορούσε ἴσως νὰ διαφωτίσει μιὰ συστηματικὴ ἀνασκαφικὴ ἐρευνα. Εἶχαμε προγραμματίσει μὲ τὸν μακαρίτη φίλο Σωτῆρη Κίσσα τὸ ἀνοιγμα τῶν τάφων στὸν Ἅγιο Γερμανὸ τὸ τελευταῖο δεκαήμερο τοῦ Αὐγούστου 1994. Τὸ ξαφνικὸ τραγικὸ γεγονός τοῦ θανάτου του (26 Αὐγούστου 1994) ματαίωσε τὴ συγκεκριμένη ἐρευνα, ἡ ὁποία στὸ μέλλον θὰ πρέπει νὰ ἐπεκταθεῖ, γιὰ νὰ διευκρινιστεῖ ἡ ὑπόψια πού ἔχω ὅτι κάτω ἀπὸ τὸ σωζόμενο ναὸ τοῦ Ἀγ. Γερμανοῦ προϋπήρξε ἄλλος εὐκτήριος οἶκος.

τάφος ποὺ θρίσκειται στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναοῦ, ὅπως κι ἐκεῖνος στὸ χῶρο τοῦ νάρθηκα, δὲ γνωρίζουμε ἂν ἀποτελεῖ “ἀνάμνηση” ἀπὸ μιὰ προϋπάρχουσα φάση ἑνὸς παλαιότερου λατρευτικοῦ οἴκου, τὸν ὁποῖο διαδέχτηκε ὁ ναὸς τοῦ 11ου αἰ.

Μπροστὰ στὸ σύνολο αὐτῶν τῶν προβλημάτων ποὺ συνθέτουν ἓνα πολύπλοκο ζήτημα ἔχουν προταθεῖ ὡς λύσεις οἱ ἀκόλουθες θεωρίες:

1. Ἡ θεωρία τοῦ Στ. Πελεκανίδη³⁰

Ὁ Στ. Πελεκανίδης ἀναφέρεται στὴν παράδοση ποὺ ἐπιχειρεῖ νὰ αἰτιολογήσει τὸ ὄνομα τοῦ χωριοῦ καὶ τοῦ ναοῦ “Ἅγιος Γερμανὸς κοντὰ στὴ λίμνη τῆς Μικρῆς Πρέσπας. Ἡ παράδοση συσχετίζει τὴν ὀνομασίαν μὲ τὸν πατριάρχη Γερμανὸν τὸν Ὁμολογητὴ, ὁ ὁποῖος “μετὰ τὴν ἐκ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου ὑπὸ τῶν Εἰκονομάχων ἀπομάκρυνσίν του... ἀπέθανεν εἰς τὸ ὁμώνυμον χωρίον, ἐνθα ὑπάρχει δῆθεν καὶ τὸ σκῆνος αὐτοῦ εἰς τὸν ναόν, τὸν τιμώμενον σήμερον ἐπ’ ὀνόματί του”³¹. Τεκμηριώνοντας τὴν ἄποψή του ὅτι ὁ πατριάρχης Γερμανὸς πέθανε στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ ἐτάφη στὴ Μονὴ τῆς Χώρας³², ὁ Πελεκανίδης ἀνατρέπει μὲν τὸ ἀναληθὲς τῆς παράδοσης ὅτι στὸ ναὸ τῆς περιοχῆς Φλωρίνης εἶναι θαμμένος ὁ πατριάρχης Γερμανός, δέχεται ὅμως ὅτι ὁ ναὸς ἦταν ἀφιερωμένος στὸ συγκεκριμένο πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως³³.

2. Ἡ θεωρία τοῦ Jordan Ivanov³⁴

Ὁ Βούλγαρος ἐρευνητὴς Jordan Ivanov διατυπώνει τὴν ὑπόθεση ὅτι ὁ Γερμανός “ἐχρημάτισε πατριάρχης τῶν Βουλγάρων ἐν Πρέσπῃ”³⁵ καὶ παρερμηνεύοντας ἓνα χωρίο ἀπὸ τὸ “Ἐγκώμιο εἰς τοὺς ιε’ μάρτυρας τῆς Τιβερίουπόλεως” τοῦ Θεοφυλάκτου Ἀχρίδας (11ος αἰ.)³⁶ πιστεῖει ὅτι ὁ Θεοφυλάκτος συγχέει τὸ Γερμανὸ Α΄ Κωνσταντινουπόλεως μὲ τὸ Βούλγαρο πρῶτο ὁμώνυμο “πατριάρχη”³⁷. Ὅσο γιὰ τὴν ἀναφορὰ τοῦ Γερμανοῦ Α΄, πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, στίς ἐπιγραφές τοῦ 1743 στὸ ναὸ τοῦ Ἀγίου Γερμανοῦ θεωρεῖ ὅτι οἱ Ἑλληνες κληρικοὶ ἦταν ἐκεῖνοι ποὺ φρόντισαν νὰ γραφεῖ τὸ ὄνομά του ἐκεῖ γιὰ καθαρὰ ἱστορικοὺς λόγους³⁸.

30. Βλ. Στυλ. Μ. Πελεκανίδου, *Βυζαντινὰ καὶ μεταβυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Πρέσπας*, ὅ.π., σσ. 7-10.

31. Ὁ.π., σ. 7.

32. Ὁ.π., σ. 7 σημ. 17.

33. Ὁ.π., σ. 10.

34. Βλ. J. Ivanov, “Царь Самуиловата столица въ Прѣспа”, *Izvestija na Bălgarskoto arh. Družestvo* 1 (1910) 55-62.

35. Ὁ.π., σσ. 61-62.

36. Ὁ.π., σ. 61.

37. Ὁ.π.

38. Ὁ.π., σ. 62.

3. *Ἡ θεωρία τοῦ Νικ. Μουτσοπούλου*³⁹

Ὁ Ν. Μουτσοπούλος, εἰδικὸς μελετητὴς τῶν βυζαντινῶν μνημείων τῆς περιοχῆς τῶν Πρεσπῶν, ἀσπάζεται κατὰ γράμμα τὴν ἄποψη τοῦ Jordan Ivanov. Ἀπορρίπτοντας τὴν ἄποψη ὅτι ὁ Γερμανὸς Α΄ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως εἶναι αὐτὸς στὸν ὁποῖο εἶναι ἀφιερωμένος ὁ ναὸς, πιστεύει ὅτι ἡ ὑπόθεση αὐτὴ εἶναι πλασμένη μεταγενέστερα μὲ σκοπὸ ν' ἀπαλείψει τὸ ὄνομα τοῦ Γερμανοῦ, Βούλγαρου “πατριάρχῃ”, τοῦ καὶ Γαβριήλ, ὅπως ἀναφέρεται στὸ σημείωμα “περὶ ἀρχιεπισκόπων Βουλγαρίας”⁴⁰, τὸ ὁποῖο μᾶς παραδίδεται ἀπὸ τὸ χφ. Paris. gr. 880 καὶ χρονολογεῖται στὸ 12ο/13ο αἰ.⁴¹ (εἰκ. 8, 9). Ὁ Ν. Μουτσοπούλος μολαταῦτα, ἂν καὶ διστάζει, τείνει νὰ ὑποστηρίξει τὴν ἄποψη ὅτι στὸν “Αγ. Γερμανὸ εἶναι θαμμένος ὁ Βούλγαρος “πατριάρχῃ”⁴², ποὺ περιπλανιέται, ἀφοῦ ἐγκαταλείπει τὴν ἔδρα του στὴν Πρεσλάβα. Τὴ θεωρία αὐτὴ ὁ Ν. Μουτσοπούλος τὴν ἐξαρτᾷ ἀπὸ τὰ ἐξῆς στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα λαμβάνει ὡς δεδομένα:

α) ἀπὸ τὴ βεβαιότητα ὅτι ἡ ἐπιγραφή ποὺ παραδίδει τὴ χρονολογία 1006, ἂν καὶ μεταγενέστερη, εἶναι πιστευτὴ⁴³,

β) ἀπὸ τὸ “γεγονὸς” ὅτι ὁ τσάρος Σαμουήλ ἱδρυσε “πατριαρχεῖο” στὴν Πρέσπα, μὲ ἔδρα τὸ ναὸ τοῦ Ἀγίου Ἀχιλλεῖου⁴⁴,

γ) ἀπὸ τὸ “γεγονὸς” ὅτι ὁ Σαμουήλ ἔθαψε ἐδῶ τοὺς γονεῖς του ἢ τοὺς ἀφιέρωσε κάποια ἀναμνηστικὴ πλάκα στὸ ναὸ τοῦ Ἀγίου Γερμανοῦ γιὰ ἄγνωστους λόγους⁴⁵.

Ἡ ὑπόθεση τοῦ Ν. Μουτσοπούλου ὅτι ἐδῶ εἶναι θαμμένος ὁ Βούλγαρος, δῆθεν “πατριάρχῃ”, Γερμανὸς ὁ καὶ Γαβριήλ, προφανῶς στὴν ἀντίστροφη πορεία διαμόρφωσης τοῦ μύθου περὶ πατριάρχου Γερμανοῦ Α΄⁴⁶, προσκρούει α) στὴν ἀτεκμηρίωτη καὶ ἀτέλειωτη συζήτηση περὶ ὑπάρξεως ἢ μὴ βουλγαρικοῦ Πατριαρχείου⁴⁷ -συνεπῶς καὶ τοῦ τίτλου “πατριάρχῃ”- πρὸ τοῦ βουλγαρικοῦ σχίσματος⁴⁸, β) στὸ γεγονὸς ὅτι τὸ ἴδιο τὸ χειρόγραφο -ὁ Paris. gr. 880-

39. Βλ. Ν.Κ. Μουτσοπούλου, “Byzantinische und Nachbyzantinische Baudenkmäler aus Klein-Prespa und aus Hl. German”, ὅ.π., σ. 49 καὶ σημ. 110-111. Τοῦ ἴδιου, *Τὰ μνημεῖα τῶν Πρεσπῶν*, ὅ.π., σσ. 10-12.

40. Βλ. Ν.Κ. Μουτσοπούλου, “Byzantinische”, ὅ.π., σ. 49 σημ. 110 καὶ πίν. 42. Βλ. καὶ παρακάτω σημ. 50.

41. Πὰ τὸ θέμα ἀναλυτικὰ βλ. Radivoje Ljubinković, “Ordo episcoporum y Paris. Gr. 880 i arhijepejska pomen lista y sinodikony tsara Borila, (=The ordo episcoporum of paris. gr. 800 and the commemorative epistle of the prelates in the Synodicon of czar Boril (Sophia; Nat. Libr. No 289)” στὸ Radivoje Ljubinković, *Études d'Histoire de l'Art et de civilisation du Moyen Age* [Institut Archéologique], Βελιγράδι 1982, σσ. 91-101, ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

42. Βλ. Ν.Κ. Μουτσοπούλου, *Τὰ μνημεῖα τῶν Πρεσπῶν*, ὅ.π., σσ. 11-12.

43. Ὁ.π., σ. 11. Βλ. καὶ σημ. 18 ἐδῶ.

44. Βλ. Ν.Κ. Μουτσοπούλου, *Ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἀγίου Ἀχιλλεῖου στὴ Μικρὴ Πρέσπα*, ὅ.π., σσ. 197-198 καὶ σημ. 2 [=“Ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἀγίου Ἀχιλλεῖου στὴν Πρέσπα”, τ. Α΄, σσ. 37-38 = *Βυζαντινὰ ἀρθρα καὶ μελετήματα 1959-1989*, σ. 236].

45. Βλ. Ν.Κ. Μουτσοπούλου, *Τὰ μνημεῖα τῶν Πρεσπῶν*, ὅ.π., σσ. 10-11.

46. Ὁ.π., σ. 10.

47. Ὁ.π., σσ. 10, 11. Πὰ τὸ ὅλο ζήτημα βλ. Radivoje Ljubinković, “L'Illiricum et la question romaine à la fin du Xe et aux début du XIe siècle-autour de l'église autocéphale de l'Etat de Samuel”, ὅ.π., σσ. 102-121.

48. Βλ. Γ.Χ. Ταρνανίδη, *Ἡ διαμόρφωσις τοῦ αὐτοκεφάλου τῆς Βουλγαρικῆς Ἐκκλησίας (864-1235)*, Θεσσαλονίκη 1976, σσ. 96-97, 108. Βλ. ἀκόμη Εὐ. Κωνσταντίνου ἢ Τέγον-Στεργιάδου, *Τὰ σχετικά μὲ τὴν ἀρχιεπισκοπὴ Ἀχρίδας*

τοῦ Ἀγ. Γερμανοῦ ἐν Βουλγαρία (Μακεδονία) κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Βόριδος⁵⁷, δὲν προχωρεῖ στὴν ἐξέταση τοῦ χωρίου τοῦ Θεοφυλάκτου⁵⁸ μὲ ἀντικειμενικὸ τρόπο, ἐμμένοντας στὴν οὐσία τῆς συγχύσεως τῶν πραγμάτων μὲ τὸ πρόσωπο τοῦ πατριάρχου Γερμανοῦ, παρὰ τὸ διαχωρισμὸ τῶν ἀρχαιολογικῶν δεδομένων ἀπὸ τὴν τοπικὴ παράδοση⁵⁹.

Ὁ Μουτσοπούλου, προσπαθώντας νὰ ἐρμηνεύσει τὰ δεδομένα καὶ ἀναπτύσσοντας διαλεκτικὴ ἐπικοινωνία μὲ τὴ θεωρία τοῦ Ιβανον, δὲν προχωρεῖ στὴν ἐξέταση τοῦ προσώπου τοῦ Γερμανοῦ⁶⁰, ὅπως αὐτὸ ἐμφανίζεται στὸ “Ἐγκώμιον” τοῦ Θεοφυλάκτου Ἀχρίδας. Τέλος ὁ μητρ. Διον. Κυράτσου καὶ ὁ Ἀπ. Πλαβίνας, ἐνῶ συνδέουν τὸ πρόβλημα τοῦ τοπωνυμίου καὶ τῆς ὁμώνυμης ἐκκλησίας μὲ τὸν ἰδρυτὴ τῆς μονῆς Κοσίνιτσας, ἀποδίδουν τὴν ὑπαρξὴ τοῦ τάφου του στὴν περιοχὴ τῶν Πρεσπῶν στὴν εἰδικὴ ἐπιλογὴ τοῦ Σαμουήλ νὰ συγκεντρώνει λείψανα ἁγίων στὴν πρωτεύουσα τοῦ ἐφήμερου κράτους του, μὲ ἀναλογικὸ παράδειγμα τὴ μεταφορὰ τοῦ σκηνώματος τοῦ ἁγίου Ἀχιλλεῖου ἀπὸ τὴ Λάρισα στὸν ὁμώνυμο ναὸ τῶν Πρεσπῶν⁶¹.

Ἡ μόνη βεβαιότητα στὸν Ἅγιο Γερμανὸ τῆς Πρέσπας εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι ἐδῶ ἀναπτύχθηκε νωρὶς λατρεῖα κάποιου προσώπου ποὺ ἐνταφιάστηκε στὴ θέση ποὺ ὑψώθηκε ὁ ναὸς τοῦ Ἀγ. Γερμανοῦ καὶ ὅτι ὁ χώρος ἀνεδείχθη κατὰ κάποιον τρόπο χώρος ἀνταγωνιστικῆς θρησκευτικῆς προπαγάνδας μὲ ἀλληλοδιαδοχὴ καὶ σύγχυση τῶν ὀνομάτων.

Μὲ αὐτὰ τὰ δεδομένα θὰ προχωρήσουμε στὴν ἐξέταση τῶν στοιχείων ἐκείνων τὰ ὁποῖα μποροῦν νὰ συμβάλουν στὸ ξεκαθάρισμα τῶν πραγμάτων, κυρίως πρὸς τὴν κατεύθυνση ποὺ ἀνοίγεται μὲ τὴν ὑπόθεση ὅτι ἡ ταφικὴ λατρεῖα στὸ ναὸ τοῦ Ἀγ. Γερμανοῦ τῆς Πρέσπας μπορεῖ νὰ σχετίζεται μὲ τὸ πρόσωπο τοῦ ἰδρυτοῦ τῆς μονῆς Κοσίνιτσας καὶ νὰ ἀνιχνεύσουμε τοὺς πραγματικὸς λόγους ποὺ ἐρμηνεύουν τὴν ἀνάμειξη αὐτὴ τοῦ προσώπου, λόγοι ποὺ δὲν ἀπασχόλησαν τοὺς προαναφερόμενους ἐρευνητές. Εἶναι ἀνάγκη λοιπὸν νὰ ἐπανέλθουμε σὲ παλαιότερα ζητήματα καὶ νὰ ἐπανεξετάσουμε κυρίως τὰ ἀκόλουθα σημεία:

1. Τὴ μαρτυρία τοῦ Θεοφυλάκτου Ἀχρίδος

Στὸ “Ἐγκώμιον τῶν ιε’ μαρτύρων τῆς Πιθεριουπόλεως”⁶² τοῦ Θεοφυλάκτου Ἀχρίδος⁶³ γίνεται λόγος γιὰ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο οἱ Βούλγαροι δέχτηκαν τὸ Χριστιανισμὸ καὶ

57. Βλ. Στυλ. Μ. Πελεκανίδου, *Βυζαντινὰ καὶ μεταβυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Πρέσπας*, ὅ.π., σ. 10.

58. Ὁ.π., σ. 9. Βλ. καὶ παρακάτω, σσ. 242-243 καὶ σημ. 62-69.

59. Ὁ.π., σσ. 56-57.

60. Βλ. Ν.Κ. Μουτσοπούλου, *Τὰ μνημεῖα τῶν Πρεσπῶν*, ὅ.π., σ. 12: “Ποιὸς ὅμως ἦταν ὁ Γερμανὸς καὶ Γαβριήλ ὁ ἐν Βοδινοῖς καὶ ἐν τῇ Πρέσπῃ, πρῶτος πατριάρχης τοῦ κράτους τοῦ Σαμουήλ, ποὺ σὲ χρόνια ἰδιαίτερα δύσκολα ἐποίμαγε τοὺς πληθυσμοὺς τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας ἀλλὰ καὶ τὶς εὐρύτερες δορεϊότερες περιοχές;”.

61. Γιὰ τὴ μεταφορὰ τοῦ λειψάνου τοῦ ἁγίου Ἀχιλλεῖου ἀπὸ τὴ Λάρισα στὴν Πρέσπα βλ. Ν.Κ. Μουτσοπούλου, “Ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἁγίου Ἀχιλλεῖου στὴ Μικρὴ Πρέσπα”, *ΔΧΑΕ*, περ. Δ’, 4 (1960) 194 κ.ε. [= *Ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἁγίου Ἀχιλλεῖου στὴν Πρέσπα*, τ. Α’, σ. 34 κ.ε. = *Βυζαντινὰ ἀρθρα καὶ μελετήματα 1959-1989*, ὅ.π., σ. 232 κ.ε.].

62. Γιὰ τὴν ἐκδοσὴ τοῦ κειμένου βλ. Θεοφυλάκτου ἀρχιεπισκόπου Βουλγαρίας τὰ εὑρισκόμενα πάντα, PG 126, σσ. 151-222.

63. Γιὰ τὸν Θεοφυλάκτο Ἀχρίδος βλ. P. Gautier, *Théophylacte d'Achrida Discours, Traités. Poésies*. [Association de Recherches Byzantines], *Corpus Fontium Historiae Byzantinae*, vol. XVI/1, Θεσσαλονίκη 1980, σσ. 11-37.

ὑψωσαν ἐκκλησίαις, ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Βόριδος: “Ἐν δὲ τοῖς καιροῖς τούτου, ἐφάνη μὲν ὁ ἅγιος Γερμανὸς ἐπὶ τῆς Βουλγαρικῆς χώρας· ἐφάνησαν δὲ καὶ οἱ ἅγιοι οὗτοι, οὓς ὑπόθεσιν τοῦ παρόντος λόγου ἐνεστησάμεθα, ἐναργεστέρως τὰς ἐμφανείας ἐν Τιβεριοιυπόλει ποιούμενοι ...τὰς ἰάσεις πηγάζοντες, περιδότητοι πᾶσιν ἦσαν”⁶⁴. Χρειάζεται πολλὴ προσπάθεια γιὰ νὰ ἐρμηνεύσει κανεὶς τὸ χωρίο. Πρόκειται γιὰ ἕναν ἅγιο Γερμανὸ πὺν κάνει τὴν ἐμφάνισή του στὴν περιοχὴ τῆς Στρώμνιτσας καὶ προετοιμάζει τοὺς ἀνθρώπους τοῦ τόπου, ὥστε νὰ δεχτοῦν τὴ θαυματουργίαν τῶν ἁγίων ἐξ μαρτύρων⁶⁵. Ὁρισμένοι ἐρευνητὲς μίλησαν γιὰ τὴ φυσικὴ παρουσία ἑνὸς προσώπου, ὀνόματι Γερμανοῦ⁶⁶, καὶ εἶναι πολὺ λογικὸ, παρὰ τὴν ἐξηγήσιν πὺν δίνει ὁ Στ. Πελεκανίδης στὴν προσπάθειά του νὰ ἀντιμετωπίσει τὶς ἀπόψεις τοῦ Jordan Ivanov⁶⁷, νὰ δεχτοῦμε τὴ θέση τοῦ Ivan Dujčev⁶⁸, ὁ ὁποῖος ταυτίζει αὐτὴν τὴν παρουσία στὸ πρόσωπο τοῦ ἡγουμένου τῆς μονῆς Κοσίνιτσας Γερμανοῦ⁶⁹. Πρόκειται ἐπομένως γιὰ ἕναν θρησκευτικὸ καθοδηγητὴ (ἅγιο) πὺν συντελεῖ στὴν προετοιμασίαν τοῦ ἐδάφους, ὥστε οἱ “Ἅγιοι ἐξ Μάρτυρες” νὰ ξεκινήσουν τὴ χάριν τοὺς στὸν πρὶν τυφλὸ λαό. Συνεπῶς ὁ ὅσιος Γερμανὸς κινεῖται στὴν περιοχὴ, κηρύσσοντας τὴ χριστιανικὴ διδασκαλία.

2. Τὴν παράσταση τοῦ ἁγίου Γερμανοῦ στὸν ὁμώνυμο ναὸ τῆς Πρέσπας

Στὴν κόγχη πάνω ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ εἴσοδο τῆς Ν πλευρᾶς τοῦ ναοῦ τῶν Πρεσπῶν σώζεται παράσταση - ὄχι σὲ καλὴ κατάστασι, ἐπειδὴ εἶναι ἐκτεθειμένη στὸν ἥλιο - πὺν χρονολογεῖται στὸ 12ο-13ο αἰ. καὶ ἀπεικονίζει τὸν “Ἅγιο Γερμανοῦ”⁷⁰. Ποιὸν ὅμως ἅγιο; Κανεὶς ἀπὸ τοὺς ἐρευνητὲς δὲ στάθηκε ἰδιαίτερα σ’ αὐτὴν τὴν τοιχογραφία. Ὁ Στ. Πελεκανίδης⁷¹, ὅταν ἀναφέρεται στὴν παράστασι, θεωρεῖ, ὅπως καὶ οἱ μετέπειτα ἐρευνητὲς⁷², ὅτι πρόκειται γιὰ τὸν πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Γερμανὸ Α’. Ἐξετάζοντας τὴν τοιχογραφία μὲ τὴν ἀπεικόνισιν τοῦ ἁγίου Γερμανοῦ στὴν ἐκκλησίαν τῆς Πρέσπας, παρατηροῦμε ὀρισμένες εἰκονογραφικοῦ τύπου λεπτομέρειες πὺν ἀξίζει νὰ διερευνηθοῦν ἰδιαίτερα.

64. Βλ. PG 126, ὁ.π., σσ. 201, λξ’.

65. Πὰ τὸ θέμα βλ. Ἀθ. Ἀγγελόπουλου, “Οἱ ἐξ ἱερομάρτυρες Τιβεριοιυπόλεως-Στρώμνιτσας. Ἱστορικὰ προβλήματα καὶ λατρευτικὴ πραγματικότης”, *Μακεδονικά*, 20 (1980) 463-484. Ὁ Ἀγγελόπουλος δὲν ἀναφέρεται ὅμως στὸ ζήτημα τῆς διασύνδεσης τοῦ ἁγίου Γερμανοῦ οὔτε παραπέμπει σὲ σχετικὴ βιβλιογραφία.

66. Βλ. J. Ivanov, “Царь Самуиловата столица въ Прѣспа”, ὁ.π., σ. 61. Πρὸβλ. καὶ σημ. 68, 69 ἐδῶ.

67. Βλ. Στυλ. Μ. Πελεκανίδου, *Βυζαντινὰ καὶ μεταβυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Πρέσπας*, ὁ.π., σ. 9 καὶ σημ. 19-20.

68. Βλ. J. Dujčev, “Une ambassade byzantine auprès des Serbes au IXe siècle”, *ZRV* 7 (1961) 58-60.

69. Τὴν ταύτισιν τοῦ προσώπου πὺν πρότεινε ἕνας Βούλγαρος ἐρευνητὴς δέχεται ὁ Daniele Stiernon, “Germano”, *Bibliotheca Sanctorum*, 6 (1965) 242 καὶ τὴν γνωρίζουν ἤδη οἱ Ἕλληνες ἐρευνητὲς, βλ. Μ. Καμπούρη, (“Νέα στοιχεῖα ἀπὸ τὴν μεσοβυζαντινὴ φάσιν τοῦ καθολικοῦ τῆς μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης”, *ΕΕΠΣΠΘ* 5 (1971) 144 σημ. 8) καὶ Ἀπ. Ἀθ. Γλαβίνας, (“Ἐγκύκλιος τῆς μητροπόλεως Θεσσαλονίκης”, ὁ.π., σ. 359 καὶ σημ. 3-5, 6) σ. 360 σημ. 1), δὲν ἐπεκτείνονται ὅμως περισσότερο στὴν ἀποστολικὴ δράσιν τοῦ Γερμανοῦ.

70. Βλ. Στυλ. Μ. Πελεκανίδου, *Βυζαντινὰ καὶ μεταβυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Πρέσπας*, ὁ.π., πίν. XIII. Πρὸβλ. Ν.Κ. Μουτσοπούλου, “Byzantinische und Nachbyzantinische”, ὁ.π., σ. 34 εἰκ. 33. Ἐγχρωμὴ ἀπεικόνισιν βλ. Δ. Εὐγενίδου - Ἰ. Κανονίδου - Θ. Παπαζώτου, *Τὰ μνημεῖα τῶν Πρεσπῶν*, ὁ.π., σ. 37 εἰκ. 16.

71. Βλ. Στυλ. Μ. Πελεκανίδου, ὁ.π., σσ. 10, 47.

72. Βλ. Ν.Κ. Μουτσοπούλου, ὁ.π., σ. 34 εἰκ. 33. Δ. Εὐγενίδου - Ἰ. Κανονίδου - Θ. Παπαζώτου, *Τὰ μνημεῖα τῶν Πρεσπῶν*, ὁ.π., σ. 36 λεζάντα τῆς εἰκ. 16.

α) Τὰ εἰκονογραφικὰ χαρακτηριστικά τοῦ προσώπου: Ὁ εἰκονιζόμενος “ΑΓΙΟΣ ΓΕΡΜΑΝΟΣ” δὲν εἶναι ὁ ὁμολογητὴς πατριάρχης. Ὁ εἰκονογραφικὸς τύπος τοῦ πατριάρχου Γερμανοῦ Α΄ στὰ παραδείγματα ποὺ χρονολογοῦνται στὰ βυζαντινὰ χρόνια τὸν ἐμφανίζει γέρο μὲ πυκνὴ κόμη καὶ ὑπόλευκη κοντὴ γενειάδα⁷³, χαρακτηριστικὰ τὰ ὁποῖα σαφῶς δὲν χαρακτηρίζουν τὴν παράσταση τῶν Πρεσπῶν. Ἄν συγκρίνουμε τὸ παράδειγμα π.χ. τοῦ παρεκκλησιοῦ τῆς Θεοτόκου στὴ Studeniča (1208/1209)⁷⁴, ποὺ βρίσκεται πλησιέστερα χρονικὰ καὶ τοπικὰ στὸ παράδειγμα τοῦ Ἀγ. Γερμανοῦ τῆς Πρέσπας⁷⁵, ἀναγνωρίζουμε εὐκόλα ὅτι ἀπὸ εἰκονογραφικὴ καὶ μόνον ἄποψη ὁ τύπος τοῦ ἁγίου Γερμανοῦ πλησιάζει περισσότερο τὰ χαρακτηριστικὰ τυπικῆς φόρμας προσώπου ἀταύτιστου μάρτυρα καὶ ἐν πάσῃ περιπτώσει δὲ φαίνεται νὰ ταιριάζει μὲ κάποιον ἀπὸ τοὺς τρεῖς ἐπίσης μάρτυρες στὸ Πανάγιο τῆς ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας⁷⁶. Εἶναι ἐπίσης χαρακτηριστικὸ ὅτι στὸ κεφάλι τοῦ ἁγίου τῆς Πρέσπας διακρίνεται σαφῶς ἡ γνωστὴ μοναχικὴ κουρὰ (παπαλήθρα)⁷⁷, γεγονὸς ποὺ ἐνισχύει τὴν ἄποψη ὅτι ὁ εἰκονιζόμενος ὑπῆρξε μοναχός.

β) Ἡ προβολὴ τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου: Ὁ εἰκονιζόμενος ἅγιος Γερμανὸς κρατεῖ στὸ ἀριστερὸ χέρι του κλειστὸ χειρόγραφο μὲ πολύτιμη στάχωση, δίδλο ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι τίποτ' ἄλλο παρὰ Εὐαγγέλιο⁷⁸. Τὸ δεξιὸ χέρι ἀπεικονίζει χειρονομία εὐλογίας. Ὁ τρόπος ποὺ κρατεῖται τὸ εὐαγγέλιο, ποὺ προτείνεται ἔξω ἀπὸ τὸν κόλπο ἐπιδεικνυμένα, δὲν μπορεῖ νὰ ἐξηγηθεῖ ἀπὸ τὴν ἔλλειψη χώρου. Ὁ χώρος στὸν ὁποῖο μπορούσε νὰ ἀπεικονισθεῖ ἐγκόλπιον τὸ εὐαγγέλιο, στὴ γνωστὴ συνηθισμένη του θέση εἶναι στενός, ἀλλὰ ἀρκετός. Ἐπομένως ἡ προβολὴ αὐτὴ τοῦ εὐαγγελίου δὲν εἶναι χωρὶς σημασίαν στὴν παράσταση τοῦ προσώπου ποὺ ἀπεικονίζεται στὴν κόγχη. Ἡ παρουσία τοῦ Εὐαγγελίου στὰ χέρια τοῦ Χριστοῦ, τῶν Ἀποστόλων, τῶν Ἐπισκόπων καὶ ὁρισμένων Μαρτύρων σχετίζεται μὲ διδασκαλικὴ δράση στὸν χώρο τῆς Ἐκκλησίας, φροντίδα δηλ. γιὰ τὴ διάδοσή του. Κάτω ἀπὸ αὐτὸ τὸ πρίσμα ἡ παράσταση ἐδῶ ἀποκτᾷ ἕνα ἰδιαίτερο νόημα. Τὸ λατρευόμενο πρόσωπο μὲ τὸ χαρακτηριστικὸ τῆς κεφαλῆς μοναχοῦ σὲ συνδυασμὸ μὲ περιέργως ἐνδυματολογικὰ στοιχεῖα, ὅπως ἡ ἀπόληξη

73. Βλ. V. Lazarev, *Storia della pittura bizantina*, Τορίνο 1967, σσ. 144, 226, 448, ὅπου καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία. Πρὸς C. Mango, *The Mosaics of St. Sophia at Istanbul*, [Dumbarton Oaks Studies, VIII], Washington 1962, σ. 44, σημ. 94. M. Restle, *Die byzantinische Wandmalerei in Kleinasien*, τ. III, Recklinghausen 1967, πίν. XXVI, XXXV. Otto Meinardus, “The Birdless Patriarch: St. Germanos”, *Μακεδονικά*, 13 (1973) 178-186. Βλ. ἀκόμη, Διονυσίου τοῦ ἐκ Φουρνῶ, *Ἐξηγητικά*, ὅ.π., σσ. 155, 156, 226, 268, 291.

74. Βλ. Sima Ćirković-Vojislav Korać-Gordana Babić, *Le Monastère de Studeniča*, Βελιγράδι 1986, σ. 70 εἰκ. 53.

75. Στὰ μεταβυζαντινὰ χρόνια στὴν περιοχὴ ἡ παρουσία τοῦ ἁγ. Γερμανοῦ εἶναι συχνότερη. (Ἀγ. Ἀνάργυροι Εἰκοσιφοίνισσας [1553], Καθολικὸ μονὴς Πέτρου καὶ Παύλου, Βυθκούκι Κορυτσᾶς [1763] κ.ά.), ἀλλ' οἱ παραστάσεις εἰκονίζουν τὸν μάρτυρα Γερμανό.

76. Βλ. Ἱερολόγιον τὸ Μέγα, ἐκδόσεις πρώτη, Ἀνασταλαίωσις τῆς ἐν Βενετίᾳ τῷ 1856 ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ Τυπογραφείου τοῦ Ἀγίου Γεωργίου κυκλοφορηθείσης ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν Ἰωάννου καὶ Στυριδωνος τῶν Βελούδων..., ἐκδοτικὸς οἶκος “Ἀστήρ” Ἀθ. καὶ Ε. Παπαδημητρίου, Ἀθήνα 1983, σσ. 500-501, λ. “Γερμανός”. Πρὸς Fr. Halkin, *Bibliotheca Hagiographica Graeca*, Βρυξέλλες 1957³, σ. 225, τοῦ ἴδιου, *Auctarium*, Βρυξέλλες 1969, σ. 77, καὶ *Novum Auctarium*, Βρυξέλλες 1984, σ. 81.

77. Ἐμφανὴς εἶναι, παρὰ τὴν καταστροφικὴ ρωγμὴ τῆς τοιχογραφίας, ἡ παπαλήθρα καὶ στὴ μορφή τοῦ ἁγ. Γερμανοῦ στὸ μεταβυζαντινὸ ναὸ τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων τῆς Καστοριάς (βλ. Γεωργίου Γ. Γούναρη, *Οἱ τοιχογραφίες τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων καὶ τῆς Παναγίας Ρασιώπισσας στὴν Καστοριά* [Δημοσιεύματα τῆς ΕΜΣ, Μακεδονικὴ Βιβλιοθήκη ἀριθ. 56], Θεσσαλονίκη 1980, σ. 67 καὶ πίν. 136).

78. Βλ. Δ. Εὐγενίδου - Ἱ. Κανονίδου - Θ. Παπαζώτου, *Τὰ μνημεῖα τῶν Πρεσπῶν*, ὅ.π., σ. 37 εἰκ. 16.

τοῦ ἐνδύματος στὴν περιοχὴ τοῦ ἀνέχνα, θὰ μπορούσε νὰ ἀναγνωρίζεται, τόσο ἀπὸ τοὺς βυζαντινοὺς ὅσο καὶ ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους, ὡς ἅγιος. Ἐνα τέτοιο πρόσωπο ἦταν ὁ ἡγούμενος τῆς μονῆς Κοσίνιτσας Γερμανός, ποὺ κήρυξε τὸ Εὐαγγέλιο στὴν περιοχὴ τῆς Στρώμνιτσας, οὐδ' ἀβάπτιστους Βουλγάρους⁷⁹.

3. Τὴν ἱστορικὴ στρωματογραφία τῆς λατρείας στὸ χῶρο τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀγ. Γερμανοῦ καὶ τὴν ἐρμηνεία τῆς.

Ἡ διαπίστωση ὅτι ἡ θρησκευτικὴ διεκδίκηση ἀνάμεσα στοὺς βυζαντινοὺς καὶ τοὺς Βουλγάρους βασίστηκε στὸ ὄνομα “Γερμανός” μὲ ἀντιπαράθεση τοῦ ὀνόματος τοῦ ὁμολογητοῦ πατριάρχη καὶ τοῦ ὑποτιθέμενου Βούλγαρου πατριάρχη δηλώνει ὅτι ἡ διεκδίκηση εἶχε βαθύτερες ἱστορικὲς ρίζες καὶ πρὶν καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ Βουλγάρου τσάρου Σαμουήλ. Ἐνας ἐπὶ πλέον λόγος, ὅτι ὁ ἅγιος Γερμανός ὑπῆρξε αὐτὸς ποὺ προετοίμασε τοὺς Βουλγάρους νὰ δεχτοῦν τὸν Χριστιανισμό, θὰ μπορούσε νὰ στηρίξει τὴν πραγματικὴ αἰτία τοῦ ἀνταγωνισμοῦ. Τὸ πρόσωπο τοῦ λιγότερου γνωστοῦ Γερμανοῦ, τοῦ φωτιστῆ καὶ ἀγίου τῶν Βουλγάρων, ποὺ ἔδρασε στὴν περιοχὴ ὡς ἐκπρόσωπος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, διαχέεται ἀργότερα στὸν ἐλκυστικότερο μῦθο τοῦ “πατριάρχη” Γερμανοῦ Α΄, μῦθος ποὺ στὸ πλαίσιο τῆς ἀνταγωνιστικῆς παρουσίας Βουλγάρων καὶ βυζαντινῶν στὸ χῶρο ἦταν φυσικὸ νὰ ἀντιπαραθέσει ἕναν ἀντίστοιχο “πατριάρχη” τῆς ἄλλης πλευρᾶς⁸⁰.

Ἔτσι μπορεῖ νὰ ἐρμηνευτεῖ ἴσως τὸ γιὰτὶ αὐτὸς ὁ ἱερὸς χῶρος ἔπεσε θύμα τῆς διεκδίκησης κάποιας ἐπιρροῆς πότε τοῦ ἐνὸς καὶ πότε τοῦ ἄλλου στοιχείου.

Ἡ διασύνδεση τῶν στοιχείων κάτω ἀπὸ τὸ νέο αὐτὸ πρίσμα ἐρμηνεύει ἱκανοποιητικὰ ὅλα τὰ σκόρπια ἕως τώρα δεδομένα, χωρὶς νὰ ἀντιτίθεται στὴν ἤδη ἀναπτυχθεῖσα ἐπιστημονικὴ ἐπιχειρηματολογία, καὶ παρέχει μιὰ νέα διάσταση, ἴσως καὶ τὴ λύση, τοῦ ὅλου ζητήματος.

Μποροῦμε λοιπὸν νὰ ξαναδιαβάσουμε τὸ βίο τοῦ ὁσίου Γερμανοῦ καὶ νὰ ἀποκαταστήσουμε τὸ ἱστορικὸ πρόσωπό του, διακρίνοντας τὸν “ἱστορικὸ πυρήνα”⁸¹ μέσα στὴ “μυθογραφικὴ” ἀγιολογικὴ παράδοση τοῦ κειμένου.

Ἀπὸ τὸ Βίο τοῦ ὁσίου Γερμανοῦ⁸² γνωρίζουμε ὁρισμένα σημεῖα ποὺ μπορεῖ νὰ θεωρηθοῦν “ἱστορικοὶ πυρῆνες” στὴ λειτουργία τῆς “μυθιστορίας”, τῆς λογοτεχνικῆς δηλ. ἀπόδοσης τῆς συγκεκριμένης ἀγιολογικῆς βιογραφίας. Μποροῦμε νὰ σταθοῦμε στὶς ἐξῆς πληροφορίες:

α) Ὅτι ὁ ἅγιος “κατῆλθε”⁸³ -ἄρα ἀπὸ μιὰ γεωγραφικὴ περιοχὴ βορειότερη- στὴ μονὴ τοῦ

79. Βλ. σημ. 68 καὶ 69 ἐδῶ.

80. Βλ. παραπάνω, σ. 238 κ.ε.

81. Μὲ αὐτὴ τὴν προοπτικὴ ὁ Νικ. Κ. Μουτσόπουλος ἐκμεταλλεύεται ὁρισμένες χρήσιμες “ἀρχιτεκτονικὲς” πληροφορίες ἀπὸ τὸ κείμενο τοῦ Βίου (βλ. *Ἐκκλησίαι τῆς Καστοριάς 9ος-11ος αἰώνας*, ὁ.π., σσ. 446-447).

82. Γιὰ τίς ἐκδόσεις τοῦ Βίου βλ. Μ. Καμπουρή, “Νέα στοιχεῖα”, ὁ.π., σ. 128 σημ. 3. Βλ. ἀκόμη Ἐπισκόπου Διον. Κ. Κυράτσου, Μητροπολίτου Δράμας, “Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Γερμανοῦ, τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Εἰκοσιφοίνισσης ἐκ χειρογράφου τῆς Λαυρεντιανῆς Βιβλιοθήκης τῆς Φλωρεντίας”, *Ἐκκλησία* 57 (1980) 40-42, 69-71· κυκλοφορεῖ καὶ ξεχωριστὸ ἀνάτυπο.

83. “Βίος”, ἐκδ. Διον. Κυράτσου, ὁ.π., σ. 10: “τῆς ἐνθάδε καταγωγῆς μοι τὸ αἶτιον”.

Βαπτισμοῦ στὰ Ἱεροσόλυμα⁸⁴ νέος: “οὐπω τὸν ἔφηβον παραλλάξας”⁸⁵, μαρτυρία ποὺ συμβιβάζεται μετὰ τὴν προσωπογραφικὴ ἐμφάνιση τοῦ ὀλιγογένη ἁγίου⁸⁶.

β) “Ὅτι τὸ ἐπεισόδιο μετὰ τοὺς δύο βυζαντινοὺς ἀξιωματοῦχους, τὸν Νικόλαο καὶ τὸν Νεόφυτο, ποὺ συμπλήρωσαν τοὺς 100 χρυσίνοις γιὰ τὴν ὀλοκλήρωση τῆς οἰκοδομῆς τῆς μονῆς⁸⁷, συνδέει τὸν ὅσιο Γερμανὸ μετὰ τὴν ὑπόλοιπη βυζαντινὴ κοινωνία τῆς ἐποχῆς του⁸⁸.

γ) “Ὅτι οἱ συγκεκριμένοι ἀξιωματοῦχοι σχετίζονται μετὰ κάποια πρεσβεία πρὸς τοὺς Σέρβους / Σλάβους⁸⁹, εἴτε δεχτοῦμε τὴν ἀποψη τῶν Každan - Litavrin⁹⁰ γιὰ τὴ χρονολόγηση τοῦ Βίου στὸ 10ο αἰ., εἴτε τὴν ἀποψη ὅτι τὸ κείμενο δὲν εἶναι προγενέστερο τοῦ 12ου αἰ. μετὰ τὴν ἐκδοὺς τῆς ὀνομασίας τῶν Σέρβων / Τριβαλλῶν κατὰ τὴ διαπίστωση τοῦ Radojčić⁹¹.

Ἡ χρονολόγηση τοῦ ἐπεισοδίου μετὰ τοὺς δύο βυζαντινοὺς ἀξιωματοῦχους εἶναι ἓνα ζήτημα διαφοροτικὸ ἀπὸ τὴ χρονολόγηση τοῦ ἴδιου τοῦ κειμένου τοῦ Βίου. Ἡ ἀποψη τοῦ Ivan Dujčev ὅτι ὁ Νικόλαος καὶ ὁ Νεόφυτος ἦταν ἐπικεφαλῆς μιᾶς ἀποστολῆς καὶ ὅτι “ἡ πρεσβεία πρὸς τοὺς Σέρβους ἦταν σταλμένη ἀπὸ τὸν Βασίλειο Α΄ (867-886), ἴσως σχετικὴ μετὰ τὸν προσηλυτισμὸν τοὺς”⁹², εἶναι εὐρύτατα σήμερον ἀποδεκτὴ.

Ἡ σχέση τοῦ ὁσίου Γερμανοῦ μετὰ τὴν περιοχὴ τῆς Μακεδονίας - τὸ σχετικὸ χωρίο τοῦ Βίου⁹³ θυμίζει τὴν προσταγὴ τῶν Πράξεων στὸν Ἀπόστολο Παῦλο⁹⁴- δὲν εἶναι ἀσχετὴ μετὰ

84. Πὰ τὴ μονὴ τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ βλ. Β. Τσαφέρη, “Ἅγιοι Τόποι, Ἀθήνα 1987, σσ. 226-227.

85. “Βίος”, ἐκδ. Διον. Κυράτσου, ὅ.π., σ. 9· Πρβλ. αὐτόθι: “τῆς τοῦ νέου προθέσεως ἐθέλων λαβεῖν”.

86. Στὴν παράσταση τοῦ ἁγ. Γερμανοῦ τῆς Πρέσπας εἶναι χαρακτηριστικὸ τὸ πρόσωπο τοῦ σπανοῦ ἁγίου. Μετὰ παρόμοια μορφή ἐμφανίζεται ἓνας μοναχὸς Γερμανὸς σὲ εἰκονογραφημένο χειρόγραφο τῆς Μονῆς Σινᾶ (ἀριθ. 198, φ. 199) γονυπετὴς ἐνώπιον τοῦ εὐαγγελιστῆ Ἰωάννη τοῦ Θεολόγου (βλ. J. Spatharakis, *The portrait in Byzantine Illuminated Manuscripts*, Leiden 1976, σσ. 87-89, εἰκ. 56 καὶ ἐδῶ εἰκ. 10). Στὶς ἐξηγήσεις ποὺ παρέχει ὁ Spatharakis γιὰ τὴν συμπάρσταση τοῦ μοναχοῦ Γερμανοῦ καὶ τοῦ ἁγ. Ἰωάννη τοῦ Θεολόγου θὰ μπορούσε ἴσως νὰ προστεθεῖ ἀκόμη μιὰ, ἀτεκμηρίωτη ἴσως ἀπὸ ἄλλα στοιχεῖα, ἀλλὰ ἐξίσου πιθανὴ ἐρμηνεία: ἡ σύνδεση τοῦ ὁσίου Γερμανοῦ καὶ ἡ διάδοσις τοῦ Εὐαγγελικοῦ τοῦ ἔργου, ποὺ προβάλλει ὡς ἀνάμνησις τῆς ιεραποστολικῆς ἀποστολῆς στὴ μεταγενέστερη μικρογραφία.

87. “Βίος”, ἐκδ. Διον. Κυράτσου, ὅ.π., σ. 23: “καὶ τοὺς ἑκατὸν ὅμως ἀπολαμβάνουσι χρυσοὺς παρὰ τῶν ἐπιφανῶν ἐκείνων ἀνδρῶν”.

88. Βλ. Den. Papachryssanthou, “La vie monastique dans les campagnes byzantines du VIIIe au XIe siècle. Ermitages, groupes, communautés”, *Byzantion* 43 (1973) 156-180, 163. [=“Ὁ Ἀθωνικὸς μοναχισμὸς. Ἀρχαὶ καὶ ὀργάνωσις”, Ἀθήνα 1992, σσ. 54-81]. Δ.Ζ. Σοφianoῦ, *Οἱ Βυζαντινοὶ ἅγιοι τοῦ Ἑλλαδικοῦ χώρου ἀπὸ τῆς πηγῆς καὶ τὰ κείμενα* [“Ὀφεις τῆς Βυζαντινῆς κοινωνίας, 7], ἐκδ. Ἰδρύματος Γουλανδρῆ-Χόρν, Ἀθήνα 1993, σ. 35. Α. Každan, “Hermetic, Cenobitic and Secular Ideals in Byzantine Hagiography of the Ninth Century”, *Greek Orthodox Theological Review* 30 (1985) 473-487.

89. Βλ. Chr. Loparev, “Virantijskija žitija svjatyck VIII-IX vekov”, *VV*, 19 (1912) 109-114. J. Dujčev, “Une ambassade”, ὅ.π., σσ. 53-60. Πρβλ. Μ. Καμπούρη, “Νέα στοιχεῖα”, ὅ.π., σ. 130. Ἀπ. Ἀθ. Γλαβίνα, “Ἐγκύκλιος τῆς Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης”, ὅ.π., σ. 360.

90. Βλ. σχετικὰ Μ. Καμπούρη, “Νέα στοιχεῖα”, ὅ.π., σ. 130.

91. Βλ. V. Radojčić, “Kako su nazivali srbe i Hrvatе византијски историци XI и XII века јован Ђкилица, Нишфор Врјеније и јован Зонара?”, *Glasnik Skopjskog Nautsnog [ГЧНД]* 2 (1927) 1-15. Τὴν ἀποψη τοῦ Radojčić ἐδέχεται καὶ ὁ D. Stiernon, “Germano”, *Bibliotheca Sanctorum* 6 (1965) 240-243.

92. Βλ. J. Dujčev, “Une ambassade”, ὅ.π., σσ. 58-59.

93. “Βίος”, ὅ.π., σ. 12: “Θεὸς τις ὄψις ἐπιστάσα, ἀπαναστῆναι μὲν αὐτὸν ἐκείθεν, πρὸς δὲ τὰ τῆς Εὐρώπης ἀπελθεῖν μέρη διακελεύεται· κάκει ἐξ αὐτῶν κρηπίδων ἀνεγείρακα παρὰ τινι τῶν ἀνὰ τὴν Μακεδονίαν ὀρέων, ἀποτάξαι τοῦτον τὴν θεομήτορι”.

94. Αс. 16:10: “διαβάς οὖν εἰς Μακεδονίαν δοήθησον ἡμῖν. ὥς δὲ τὸ ὄραμα εἶδεν, εὐθέως ἐξητήσαμεν ἐξελθεῖν εἰς Μακεδονίαν”.

τὴν εὐρύτερη δράση του κατὰ τὸ 6' μισὸ τοῦ 9ου αἰ. Αὐτὸ ἐκφράζεται στὴ “μοναδικὴ ἱστορικὴ πληροφορία” ποὺ μᾶς παρέχεται ἀπὸ τὸ Βίο τοῦ κτήτορα τῆς μονῆς τῆς Θεοτόκου Ἀχειροποιήτου, δηλ. τὸ χωρίο ἐκεῖνο ὅπου ἀναφέρεται ἡ αὐτοκρατορικὴ ἀποστολὴ πρὸς τοὺς Τριβαλλοὺς (δηλ. τοὺς Σέρβους) μὲ ἐπικεφαλῆς τοὺς δύο εὐγενεῖς Νεόφυτο καὶ Νικόλαο, οἱ ὁποῖοι ἐνισχύουν οἰκονομικὰ τὸν κτήτορα γιὰ τὴν ἀποπεράτωση τοῦ ναοῦ⁹⁵. Ἡ ἀποστολὴ ποὺ σχετίζεται μὲ τὸν προσηλυτισμὸ τῶν Σέρβων στὸ Χριστιανισμὸ⁹⁶ ἐνώνει τὴν κεντρικὴ ἐξουσία μὲ τὸ πρόσωπο τοῦ ὁσίου Γερμανοῦ, ποὺ δὲν ἦταν ἄμοιρο μὲ τέτοιες ἀποστολές.

Ἄν λοιπὸν ὁ συσχετισμὸς ποὺ γίνεται στὴν ἀφήγηση ἀνάμεσα στὰ πρόσωπα τῆς ἀποστολῆς, ποὺ ἐκπροσωποῦν τὴν κεντρικὴ αὐτοκρατορικὴ ἐξουσία, καὶ στὸν ὅσιο Γερμανό, ἀναμφίβολα πνευματικὸ ἡγέτη μὲ εὐρύτερη ἀκτινοβολία στὴν περιοχὴ, θεωρηθεῖ, στὸ ἔτσι κι ἄλλιῶς μεταγενέστερο ἀγιολογικὸ κείμενο τοῦ Βίου, ὅτι διαθέτει πυρῆνα ἱστορικῆς ἀλήθειας, τότε δὲν ἀποκλείεται ὁ ἴδιος ὁ Γερμανὸς νὰ χρησιμοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Βυζάντιο ὡς τὸ πιὸ κατάλληλο πρόσωπο ἀπὸ τὴ μεριὰ τῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ μοναχισμοῦ νὰ προωθεῖ τὸ -μὲ τὸν ἓνα ἢ τὸν ἄλλο τρόπο- ἐπίσημο πρόγραμμα τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους.

Ἡ ἀμηχανία ἢ ὅποια φαίνεται ὅτι διακατεῖχε τὰ πρόσωπα στὴ σημεῖωση τοῦ χειρογράφου Βρεβείου στὰ 1834 ποὺ εἶπαμε στὴν ἀρχὴ καὶ οἱ ἀβεβαιότητες ποὺ συνόδεψαν τὶς παραδόσεις, τόσο γιὰ τὸν τάφο ὅσο καὶ γιὰ τὴν ἀνέγερση τοῦ ναοῦ τῶν Πρεσπῶν, ὥστε νὰ τιμηθεῖ ὁ ἅγιος Γερμανός, φαίνεται ὅτι μποροῦν νὰ διαλυθοῦν μὲ τὴ νέα θεώρηση τῶν δεδομένων. Ὁ ἅγιος Γερμανός, ἰδρυτὴς ἑνὸς μεγάλου καὶ λαμπροῦ μοναστηριοῦ ποὺ ἡ παράδοση τοῦ περιβάλλοντός του τὸν θέλει ν' ἀναχωρεῖ ἀπὸ τὸ χωρὸ ποὺ τὸν ἀνέδειξε ἡγετικὴ μορφή τοῦ μοναχισμοῦ, εἶναι τὸ ἱστορικὸ πρόσωπο ποὺ ἀναφέρεται στὸ “Ἐγκώμιον” τῶν ἱε' μαρτύρων τῆς Πιθεριούπολης τοῦ Θεοφυλάκτου Ἀχρίδας καὶ ἐμφανίζεται κατὰ τὴ διάρκεια τῆς βασιλείας τοῦ ἡγεμόνα τῶν Βουλγάρων Βόριδος (825-889), ὁργώνοντας τὴ βουλγαρικὴ ἐπικράτεια. Δὲν εἶναι ἐπίσης ἄμοιρος τῆς ἐπίσημης ἐξωτερικῆς πολιτικῆς ποὺ ἐφαρμόζει τὸ Βυζαντινὸ κράτος καὶ γι' αὐτὸ ἐνισχύεται οἰκονομικὰ ἀπὸ τὴν κεντρικὴ ἐξουσία. Ὁρμητήριό γιὰ τὶς ἀποστολές ἐκχριστιανισμοῦ τῶν Σλάβων (Βουλγάρων καὶ Σέρβων) εἶναι ἡ μονὴ τῆς Θεοτόκου Ἀχειροποιήτου τοῦ Παγγαίου καὶ ὁ Γερμανὸς ἀναδεικνύεται ἓνας ἀπὸ ἐκείνους ποὺ ἀποκαλοῦνται “φωτιστὲς τῶν Σλάβων”.

Ἡ ἀνοικοδόμησις τοῦ πρώτου καθολικοῦ τῆς μονῆς τοῦ Παγγαίου στὰ χρόνια τοῦ Βασιλείου Α' τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας⁹⁷ φανερῶνει τοὺς ἰσχυροὺς δεσμοὺς τῆς κεντρικῆς ἐξουσίας μὲ τὸ πρόσωπο τοῦ ἰδρυτῆ. Ἡ ἀνοικοδόμησις τοῦ καθολικοῦ τῆς μονῆς τῆς Θεοτόκου στὴν ἐποχὴ τοῦ Βασιλείου Β' Βουλγαροκτόνου⁹⁸ δηλώνει καὶ μιὰν ἄλλη εὐλογη συνδεση τοῦ ὀνόματος τοῦ ὁσίου Γερμανοῦ μὲ τὸ γεγονὸς τῆς ἀνέγερσης τοῦ μνημείου τῶν Πρεσπῶν. Ἀφοῦ τὸ μνημεῖο χρονολογεῖται καὶ αὐτὸ στίς ἀρχές τοῦ 11ου αἰ., τίποτα δὲ μᾶς ἐμποδίζει

95. Βλ. παραπάνω, σημ. 87.

96. Βλ. παραπάνω, σημ. 89.

97. Βλ. Ν.Κ. Μουτσοπούλου, *Ἐκκλησιές τῆς Καστοριάς*, ὁ.π., σσ. 445-447.

98. Βλ. Μ. Καμπούρη, “Νέα στοιχεῖα”, ὁ.π., σ. 144.

νὰ δεχτοῦμε ὅτι κτίστηκε, ὅπως καὶ τὸ καθολικό, γιὰ νὰ τιμήσει τὸ πρόσωπο ποὺ σέβονταν ιδιαίτερα οἱ δύο ὁμώνυμοι Μακεδόνες αὐτοκράτορες, τὸν ὅσιο Γερμανό, ὁ ὁποῖος βρέθηκε ἴσως τὴν ὥρα τοῦ θανάτου του μακριὰ ἀπὸ τὴ μονὴ τοῦ Παγγαίου, σὲ χῶρο ὅπου ἀσκοῦσε τὸ ἱεραποστολικό του ἔργο καὶ ἐτάφη ἐκεῖ ὅπου δημιουργήθηκε ἀργότερα ἓνα πεδίο ἀνταγωνισμοῦ καὶ θρησκευτικῆς ἐπιβολῆς.

Δὲν εἶναι τυχαῖο τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ Βούλγαροι θέλησαν νὰ ἐπιβάλουν τὴν παρουσία τους καὶ στοὺς δύο χώρους, τόσο στὴ μονὴ Κοσίνιτσας ὅσο καὶ στὸν Ἅγιο Γερμανὸ τῆς Φλώρινας. Ἴσως κρύβεται ἐδῶ ἡ ἐκτίμηση στὸ πρόσωπο τοῦ ἁγίου Γερμανοῦ ὡς φωτιστῆ καὶ δικοῦ τους ἀνθρώπου. Στὸ βάθος ὅμως διαφαίνεται ἡ ἐπιθυμία τοῦ Βουλγαροκτόνου αὐτοκράτορα⁹⁹, μέσα στὸ γενικότερο πρόγραμμα τῆς εὐρύτερης πολιτικῆς του¹⁰⁰, νὰ ἀναδείξει ὀρισμένα θρησκευτικὰ κέντρα στὸ χῶρο τῆς Μακεδονίας. Ἡ συμβολὴ του στὴν ἀνέγερση τῶν μνημείων ποὺ σχετίζονται μὲ τὸν συνεργάτη τοῦ προπάππου του Βασιλείου Α΄, ὅσιο Γερμανό, δηλώνει καὶ τὴν ὀφειλόμενη τιμὴ στὴν πνευματικὴ μορφὴ ποὺ στήριξε τὸ πρόγραμμα τοῦ ἐκχριστιανισμοῦ τῶν Σλάβων γειτόνων τοῦ Βυζαντίου, ὡς μέσο γιὰ τὴν ἐπιβολὴ τῆς παρουσίας τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκράτορα¹⁰¹.

99. Βλ. Δ. Α. Ζαχυθνοῦ, *Βυζαντινὴ Ἱστορία 324-1071*, Ἐν Ἀθήναις 1977, σσ. 424-439.

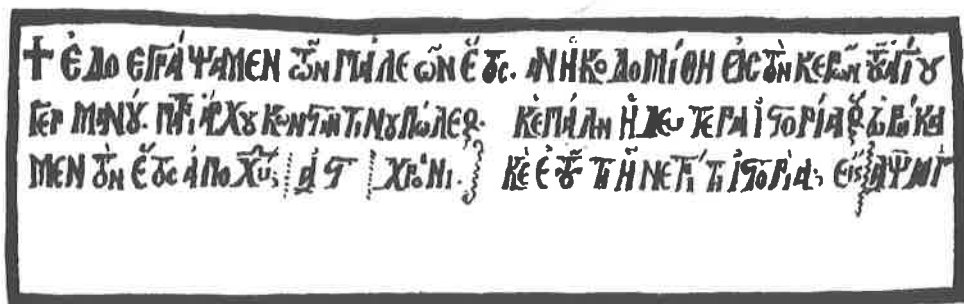
100. Βλ. Ἰ. Καραγιαννοπούλου, "Ἐκκλησιαστικὴ ὁργάνωση", στὸν τόμο *Μακεδονία*, σσ. 320-321.

101. Βλ. Στυλ. Μ. Πελεκανίδου, *Βυζαντινὰ καὶ μεταβυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Πρέσπας*, ὁ.π., σ. 53 καὶ σημ. 126.

221
309
Βρεβιον τῆς ἀβασίας καὶ πρ. αρχῆ
τῆς πᾶν ὑπερδούλου δεσποίνης ἡμῶν
θ. οὐ καὶ σπρι-τῆς,
ἐκ τῆς αὐτῆς ἀπολύσις ἐξ ἐρχόμενος
οἱ ἐρεῖς μετὰ τοῦ θυμιατοῦ καὶ μαρου
αἰίου, ἄγει τὸ πρ. παρίου τῆς μορῆς.
Εἴ το. ἄγει. Εὐλενοσπρι-τῆς ὁ Θε
καὶ τὸ πρ. ἐλεόσπου δεσποίνης ἡμῶν
ἐπὶ τοῦ σου καὶ ἐλενοσπ. Ἐπὶ τοῦ
μετὰ ὑπερδούλου μακαρίου μνη
μης, καὶ ἀφ' αὐτοῦ τῶν μακαρίων καὶ τῶν
τοῦ αἰίου καὶ πᾶν τῶν τῶν προ
αὐτοῦ μακαρίων πρ. καὶ ἀδερχοῦ
ἡμῶν. τῶν ἐνθάδε καὶ ἐκείνων καὶ ὁ
πᾶν λαοῦ ὁρθοδόξων. καὶ μνημονεύει
ω. ὑπερ τοῦ συγχωρηθέντος αὐτοῖς

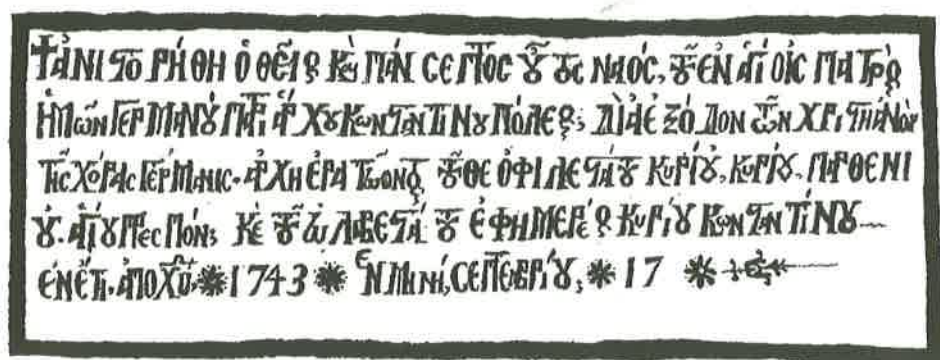
Εἰκ. 1. Βρέβιον τῆς Μονῆς Κοσίντας (Dujčev 309, φ. 1).

Εικ. 4. "Αγ. Γερμανός Πρέσβης. Σχέδιο επιγραφής (Μοντσόπουλος).

+ ΕΔΟ ΕΓΡΑΨΑΜΕΝ ΤΩΝ ΠΑΛΕΩΝ ΕΤΟΣ· ΑΝΗΚΟΔΟΜΙΘΗ
ΕΙΣ ΤΟΝ ΚΕΡΩΝ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ/ ΓΕΡΜΑΝΟΥ· ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΩΛΕΟΣ· ΚΕ ΠΑΛΗΝ Η ΔΕΥΤΕΡΑ ΙΣΤΟΡΙ
ΟΣ ΕΥΡΗΚΑΜΕΝ ΤΟΝ ΕΤΟΣ ΑΠΟ ΧΡΙΣΤΟΥ· ΑΣΤΙ
ΧΡΟΝΙ· ΚΕ ΕΤΟΥΤΗ ΗΝΕ ΤΡΙΤΗ ΙΣΤΟΡΙΑ· ΕΙΣ ΑΨΜΓ.

Εικ. 5. "Αγ. Γερμανός Πρέσβης. Μεταγραφή του κειμένου της επιγραφής (Μοντσόπουλος).

Εικ. 6. Ἁγ. Γερμανὸς Πρέσπας. Σχέδιο τῆς ἐπιγραφῆς (Μοντσόπουλος).

+ ἈΝΙΣΤΟΡΗΘΗ, Ὁ ΘΕΙΟΣ καὶ ΠΑΝΣΕΠΤΟΣ ΟΥΤΟΣ ΝΑΟΣ,
 ΤΟΥ ἘΝ ἈΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ/ ἩΜΩΝ ΓΕΡΜΑΝΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ
 ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΟΣ; ΔΙΑ ἘΞΩΔΟΝ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΗΑΝΟΝ/
 ΤΗΣ ΧΟΡΑΣ ΓΕΡΜΑΝΙΚ· ἈΡΧΗΕΡΑΤΕΥΟΝΤΟΣ ΤΟΥ ΘΕΟΦΙΛΕΣΤΑ-
 ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ, ΚΥΡΙΟΥ, ΠΑΡΘΕΝΙΟΥ· ΑΓΙΟΥ ΠΡΕΣΠΙΟΥ; ΚΕ ΤΟΥ
 ΕΥΛΑΒΕΣΤΑΤΟΥ ΕΦΗΜΕΡΕΟΣ ΚΥΡΙΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ m/
 ἘΝ ἔΤΗ· ΑΠΟ ΧΡΙΣΤΟΥ * 1743 * ΕΝ ΜΗΝΗ, ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ;
 * 17 * ++

Εικ. 7. Ἁγ. Γερμανὸς Πρέσπας. Μεταγραφή τῆς ἐπιγραφῆς (Μοντσόπουλος).

† В І Н Н А ω τ ῑ χ Ἀ Н С ῤ
 Н Н Ἀ Н С Т Ἀ Γ Ο Δ Ο Ὑ Χ Ἀ Δ
 72 С Ἀ Μ Ο Н П ῤ Ἀ Б ῤ Б *
 П О Λ Ἀ Γ Ἀ Χ П Ἀ Μ Ἀ Т Б
 Ὑ Н М Ἀ Т Ε Ρ Н Н Б ῤ Ἀ Т
 Ἀ Ι С ῤ ῤ С Т ῤ Χ ῤ С Н
 Н М Ε Μ Δ Ο Ὑ С ῤ П ῤ ῤ
 Ι С О Λ Ἀ ῤ Ἀ Б ῤ Б * Н
 † Δ Ἀ Β ῤ ῤ Μ Ἀ П Н С Ἀ
 Ἀ † Т О О Т ῤ С ῤ Т В С
 Ὑ ῤ : Φ Ἀ Н Н ῤ ῤ ῤ

1. † в(ъ) нма ωτῑχα н сѣ-
2. нна н стаго доуха а-
3. зѣ Самоні¹⁾ рабѣ бж(и)
4. полагаѣхъ память (ωτῑц-)
5. ѹ н матери н брат(ѹ н-)
6. а кръствѣхъ си(хѣ. се)
7. имена оусѣпѣш(ихѣ Нн-)
8. кола рабѣ бжи (Риψини-)
9. ѣ Дав(ы)дѣ. написа (же сѣ къ)
10. акто отъ сътк(рениа миро-)
11. ѹ ρs.: φ α - (5501—993). ннѣдн(кта s).

Ex. 9. Par. gr. 880, ф. 407_г-407_в (Ivanov).

Εικ. 10. Λεπτομέρεια του φ. 407ν του χφ Par. gr. 880. (Μουτσόπουλος).

Εικ. 11. Γερμανός μοναχός: Sinait. gr. 198, φ. 199ν (Spatharakis).